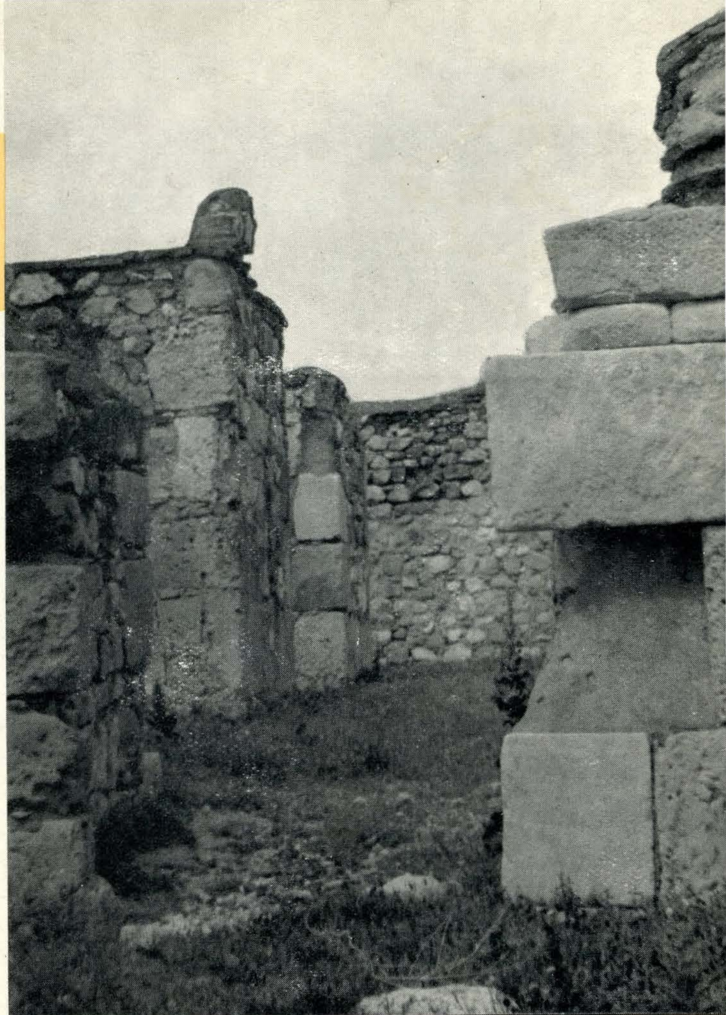
monumentele
patriei
noastre

RADU FLORESCU

CAPIDAVA

EDITURA MERIDIANE

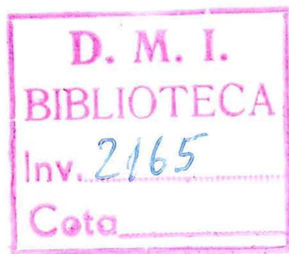
Colecţia « Monumentele patriei noastre» se adresează maselor largi de cititori, oferindu-le scurte texte însoţite de cca. 40 reproduceri menite să înlesnească cunoaşterea acelor vestigii ale trecutului care amintesc de viaţa şi lupta poporului de pe aceste meleaguri, din vremuri străvechi şi pînă în veacul nostru. Broşurile apărute în această colecţie servesc şi drept călăuză pentru vizitatorii monumentelor respective. Ele reprezintă o contribuţie la acţiunea de cunoaştere a bogăţiilor culturale ale patriei noastre.

MONUMENTELE
P A T R I E I
N O A S T R E

P e   s u p r a c o p e r t ă: Poarta mică din turnul central de pe latura de nord-vest

RADU FLORESCU

CAPIDAVA

EDITURA MERIDIANE
București, 1965

Localizarea geografică a Capidavei

Amintirii tatălui meu, cel ce a început cercetarea Capidavei

După ce Dunărea se izbeşte de platforma dobrogeană şi coteşte spre nord, de la Ostrov încolo, apele tulburi se încovoaie în largi meandre şi se răsfiră, iar fluviul cuprinde între braţele lui nemărginite zone de mlaştini şi grinduri, împărăţii ale tăcerii cunoscute sub numele de Bălţile Dunării.

Unul dintre meandre se întinde de la Călăraşi pînă la Hîrşova. Într-un cot al acestuia, mai jos de Cernavodă, se află şi străvechea aşezare a Capidavei. Cînd îi vezi de pe Dunăre zidurile vechi, înnegrite de muşchi, dominînd albia fluviului, îţi vine în minte fără să vrei tot şirul de evenimente sîngeroase pe care cetatea le-a văzut atît la poalele ei cît şi pe tot întinsul apei.

În amont, sau cum spun localnicii, *la deal*, ochiul cuprinde toată încovoietura Dunării pînă la Dunărea-Boasgic. În zile senine, se zăreşte la orizont dantelăria podului de la Cernavodă, profilată pe cer. Spre vale, spre Topalu, cetatea domină strîmtoarea prin care, cînd vara e mai secetoasă şi debitul apelor scade, vasele mai mari nici nu pătrund. Pe aici se trece însă uşor de pe un mal pe altul. În acest punct, de altfel, se întîlnesc şi două drumuri, unul, Melcişul, spinare pietruită ce străbate toată Balta Ialomiţei de la Borduşani la Capidava, şi al doilea, Drumul Olacului, care traversează Dobrogea de la Dunăre la Mare, pe traseul Capidava, Ulmetum, Histria.

Spre răsărit, dealurile încadrează ca un amfiteatru pintenul pe care e situată cetatea. Nimeni nu poate coborî dinspre platoul dobrogean, spre Dunăre, fără să nu fie văzut din cetate.

De pe acest pinten stîncos, cetatea Capidavei a străjuit veacuri de-a rîndul, din sec. II e. n., de cînd a construit-o Traian şi pînă la începutul secolului VII, cînd migraţiile slavilor şi avarilor au distrus-o şi au izgonit garnizoana romană. Viaţa a reînceput pe stîncă spre sfîrşitul secolului al IX-lea şi a durat pînă ce, la mijlocul secolului al XI-lea, alţi migratori, cumanii, au stins dezvoltarea comunităţii feudale ce se înfiripase aci.

Dar cele mai vechi urme de aşezare, urme ale geţilor, care au şi dat numele de Capidava acestui loc, nu se află pe stînca pe care şi-au construit romanii fortificaţia lor. Chiar lîngă strîmtoarea dinspre Topalu, pe dealul de loess care o domină, se găsesc răspîndite ici şi colo fragmente ceramice din epoca fierului. Sînt puţinele urme ale vechilor locuitori geţi, băştinaşii locurilor. Se pare însă că vechea aşezare nu era aici. Pe deal a mai rămas doar periferia cetăţii getice. Fortăreaţa propriu-zisă, situată pe un pinten stîncos din apropiere, a fost distrusă de tîrnăcoapele romanilor şi de apele fluviului. A mai rămas din ea doar o spinare albă de stînci de calcar, despărţită printr-un canal de masivul de loess amintit. Apele au spălat urmele dălţilor şi tîrnăcoapelor, dar faţa stîncii a rămas tăiată în mari suprafeţe albe, drepte, ortogonale, pe care numai mîna omului le putea crea. Mai tîrziu, mîlul gros al Dunării s-a prins de crestele mari, înalte, iar în mîl au prins rădăcini mlădiţe de salcie şi rugi mari de mure. Şi aşa, fundul de carieră de pe locul fostei cetăţi getice s-a transformat într-un ostrov umbros şi înverzit, plin de farmecul tăcut al bălţii.

Din această pricină se ştiu puţine lucruri despre străvechea aşezare getică şi nici începutul, nici sfîrşitul ei, nu ne sînt cunoscute.

AŞEZAREA ROMANĂ

Întemeierea cetăţii. Abia din vremea cînd se instalează romanii în Dobrogea se ştiu ceva mai multe lucruri.

Este probabil că prima garnizoană subordonată comandamentului roman a ocupat tot vechea cetăţuie. De altfel, deşi subordonată unui general roman, garnizoana aceasta nu era romană şi nici nu făcea parte din cadrele armatei romane. Militarii din trupa ce ocupa cetăţuia erau traci, iar unitatea făcea parte din armata regatului

clientelar trac. Mențiuni despre aceste fapte, sau alte asemănătoare, face Ovidiu, poetul roman exilat la Tomis, în scrisorile sale din Pont.

La începutul secolului al II-lea, la Capidava se construiește un castru, adică o tabără militară fortificată. Este vremea în care imperiul roman, pregătindu-se să atace Dacia, fortifică întregul mal al Dunării, pînă la vărsare, întărind castrele mai vechi și ridicînd altele noi în zonele neîntărite pînă atunci, cum era malul Dunării de la Durostor pînă la Tulcea.

Din vremea aceasta, a primului castru construit în jurul anului 100 e.n., au rămas prea puține urme. Numai în turnul porții de pe latura de sud-est poate fi văzută urma pragului uneia din porțile vechi și o parte din turnul de sud al acesteia. Din ceea ce se mai păstrează se vede că zidurile vechiului castru erau făcute din piatră de dimensiuni mici, tăiată cubic, dar fățuită sumar. Turnul este de plan dreptunghiular și iese din linia zidului spre interior. Probabil că partea lui superioară era construită din lemn.

De jur împrejurul acestei fortificații mergea un sistem de două șanțuri cu val între ele. Amănunte privind celelalte părți, curtinele, amenajarea colțurilor, trecerile peste șanțuri, nu se mai pot observa pe teren. În viitor, cercetări atente ar putea să mai dea unele indicații. Dar atît zidurile acestui prim castru cît și șanțurile și valul lui, au fost modificate mai tîrziu de construcțiile și amenajările din epoca romană tîrzie (sfîrșitul secolului III—secolul V).

Oricum se poate presupune că, la fel cu toate celelalte castre de la începutul sec. II e. n., fortificația avea un plan dreptunghiular apropiat de pătrat, patru porți și colțuri rotunjite, cu turnuri interioare. Comandamentul era situat în centru. Dacă informațiile sigure cu privire la fortificație lipsesc, în schimb nenumărate inscripții datînd din vremea aceea vorbesc despre viața garnizoanei și a așezării civile ce a înflorit pe lîngă cetate. Știm astfel că fortificația a fost construită de un detașament din Legiunea XI Claudia și că mai tîrziu a fost ocupată de cohorta I-a de germani. Piatra scrisă a păstrat și amintirea unora dintre oamenii care au trecut prin castru. O inscripție funerară amintește de Fabricia Saturnina, soția lui Q. Munatius Venustus comandantul cetății, moartă la Capidava la vîrsta de douăzeci de ani. Mai tîrziu, același ofițer, care comanda acum o garnizoană din Egipt, pune o nouă inscripție funerară, acolo în Africa, fiului său mort în vîrstă de numai nouă ani. Este în acest caz unul dintre cele mai frapante exemple de viață de hotar. Munatius Venustus ca și soția sa, erau membri ai clasei dominante,

aparţinînd păturii cavalerilor. Obligaţiile de serviciu ale bărbatului au constrîns întreaga familie să-şi ducă viaţa departe de centrele mari ale imperiului, la hotar, într-o regiune aspră şi probabil insalubră care a adus moartea soţiei şi a copilului. Imperiul, imensă formaţie, cu un uriaş şi complex mecanism administrativ şi militar, presupunea în mod curent asemenea întîmplări, iar destinul indivizilor, chiar cînd făceau parte dintr-un grup privilegiat, era adesea modificat sau chiar zdrobit de necesităţile ce decurgeau din însăşi existenţa marelui stat sclavagist.

Aşezarea civilă. Mai interesante sînt însă ştirile pe care le-au păstrat pietrele despre aşezare şi locuitorii ei. Ştim astfel că pe lîngă castru apăruse un mic tîrg, pomenit ca atare în inscripţii cu termenul de *locus*, capitală a unei circumscripţii teritoriale care cuprindea mai multe sate. Locuitorii erau de origine felurită, rezultată din aşezarea succesivă peste vechea populaţie localnică geto-dacă, a coloniştilor romani — mai ales veterani — cît şi traci, printre care bessi, transplantaţi din sudul Balcanilor. Pînă astăzi nu se poate spune precis de unde şi cum au ajuns aici aceşti traci. Unii veniseră desigur izolat şi întîmplător. Alţii, resturi din vremea stăpînirii trace, erau fără îndoială soldaţi ai garnizoanei, rămaşi şi stabiliţi la Capidava. Mai greu de precizat este felul în care au ajuns aici bessii. Este posibil ca ei să fi format garnizoana, cunoscut fiind că erau o populaţie foarte războinică. Totuşi, faptul că grupe de bessi se găsesc în centrul Dobrogei şi pe litoral, ar părea să indice că e vorba de o transplantare de populaţie. Se ştie de altfel că în jurul anului 11 e. n., romanii au reprimat cu violenţă o răscoală a bessilor, transplantînd şi un important grup din această populaţie. Mişcarea bessilor spre nord începuse însă mai de mult. Oricum, la apariţia stăpînirii romane aci, bessii erau aşezaţi şi constituiau un important contingent al populaţiei acestui teritoriu. Situaţia lor era egală cu a celorlalţi şi chiar cu a locuitorilor cetăţeni romani. Erau frecvenţi printre aceşti colonişti unii de origine orientală, ca şi proprietarii mijlocii de pămînt, ţărani înstăriţi, care ocupau şi posturi importante în administraţia locală. Se cunoaşte astfel numele lui Iunius Quadratus, fost centurion şi şef administrativ al întregii circumscripţii capidavense.

Toate aceste date din inscripţii, existenţa însăşi a castrului, în sfîrşit unele pietre de hotar datînd din al III-lea secol al e. n., permit să ne conturăm o imagine destul de clară despre felul în care organizaseră romanii această parte a Dobrogei. Ştim astfel că circumscripţia teritorială care depindea de Capidava se întindea

mult, pînă la hotarul teritoriului Histriei, adică pînă în valea Casimcei. Din această subîmpărțire administrativă făceau parte mai multe așezări, a căror amintire se păstrează fie în urmele pe care le-a conservat pămîntul, fie în mențiunile din inscripții, fie și în unele și în celelalte. Se știe astfel că la 7 kilometri distanță, la Topalu, era un sat și o cetate romană. În susul Dunării, de asemenea, în împrejurimile satului Dunărea de azi, tot la vreo 7 kilometri distanță, a fost localizat un alt sat, sau cu termenul roman « vicus», al cărui nume se trăgea de la un nume de persoană trac, «Vicus Scenopesis». Către interior, la Pantelimonul, se cunoaște precis locul și numele altui sat, « vicus Ulmetum» (satul de la ulmi), unde s-a găsit și inscripția lui Iunius Quadratus. Important nod de drumuri, aici s-a ridicat într-o vreme mai tîrzie un castru, menit să păzească răscrucea și despre care va fi vorba mai departe. În sfîrșit, între Dunăre și Pantelimonul, la izvoarele văii Mandaia, pe locul actualului sat Băltăgești, se afla o altă așezare importantă. Prin curțile locuitorilor de aci apar și astăzi resturi de zidărie și de inventar domestic, mai ales ceramică. S-au descoperit chiar și resturi ale unui apeduct și a putut fi identificată o parte din traseul lui. Dar în afară de aceste importante localități, cercetările de suprafață au mai putut identifica pe văile seci ce se deschid spre Dunăre, nenumărate mici așezări,cătune sau gospodării izolate, după numele lor latinesc « pagi». Tot acest teritoriu, intens populat și cu o organizare administrativă destul de înaintată, depindea în principiu de comandantul cetății. Desigur, o parte din el era destinat să asigure necesitățile de hrană și furaj ale garnizoanei. Restul însă forma o circumscripție administrativă propriu-zisă. Iar dacă factorul militar avea autoritatea supremă, inscripțiile ne arată că locuitorii civili aveau propria lor organizare, tolerată și probabil controlată de comandant. Fără îndoială, chiar în centru, lîngă cetate, șeful administrativ era un *princeps* numit de comandant. Dar și în celelalte localități erau cîte doi *magiștri* aleși, așa ca în orașele (*municipia*) din Italia și din restul imperiului. După cum de asemenea teritoriul avea în totalitatea lui o organizare asemănătoare cu cea a orașelor și circumscripțiilor lor, avînd *quinquenali*, adică magistrați aleși la cinci ani, pentru a stabili impozitele.

Viața așezării trebuie să fi fost de altfel destul de bogată. În tîrgușorul de lîngă castru își aveau sediul negustori și meșteșugari de toate felurile.

O mărturie cît se poate de clară cu privire la dezvoltarea vieții economice a așezării romane o constituie, între altele, marea cantitate de monede descoperite în cetate și în împrejurimi. Sînt de obicei

monede de bronz şi mai rar de metal preţios, mai ales argint. Ele se găsesc pretutindeni, în dărîmături, în nivelele tîrzii din secolele X—XI, unde au ajuns o dată cu pămîntul scos din gropile săpate pentru amenajarea bordeielor din această perioadă, sau, în sfîrşit, chiar în mortarul din ziduri. Dar nu numai săpăturile din cetate au scos la iveală asemenea mărturii. Oamenii din sat le găsesc în grădini sau pe făgaşele pîraielor de apă de ploaie. Descoperirile de tezaure propriu-zise sînt însă extrem de rare.

Toate acestea demonstrează că în vremea romană moneda era foarte răspîndită, de circulaţie curentă, ceea ce presupune un schimb de bunuri intens şi în general o viaţă economică, o producţie de mărfuri dezvoltată. Se ştie astfel că funcţiona aci un atelier de ceramică, pentru că în săpăturile din cetate a apărut un tipar de « terra sigillata», adică de olărie decorată cu figuri în relief, obţinută prin imprimarea unei matriţe negative în pasta încă moale a vasului. Tiparul reprezintă un grup de amoraşi dansînd printre ghirlande de flori. Este un motiv obişnuit în arta clasică, ajuns pe meleagurile dunărene o dată cu coloniştii.

S-au găsit de asemenea şi urmele unui atelier de pietrărie. În zidăriile de mai tîrziu din cetate — sec. IV e.n. — au fost descoperite nenumărate fragmente sau chiar piese întregi sculptate: statui, basoreliefuri şi mai ales pietre de mormînt. Acestea din urmă, de obicei încadrate într-un chenar decorat cu un vrej de viţă de vie, sînt împărţite în două cîmpuri: în cel de jos se află inscripţia, iar în cel de sus este reprezentată în basorelief o scenă despre ceea ce se întîmplă după moarte, inspirată din credinţele oamenilor din acea vreme. Astfel, pe unele pietre apare banchetul funerar, imagine a credinţei că între cei vii şi cei morţi continuă să existe o comunicare, despre care cei vechi credeau că se realizează o dată pe an, în ziua sărbătoririi Rosaliilor. Ei îşi închipuiau că la praznicul festiv al celor vii, ţinut în timpul acestei sărbători lîngă mormintele strămoşilor, participau şi morţii. Pe alte pietre apare imaginea « Cavalerului trac». Este o reprezentare eroizată a sufletului celui mort, confundat cu divinitatea, sub ipostaza unui călăreţ la vînătoare, cu mantia fluturînd. De multe ori eroul este reprezentat în faţa unui altar. În spatele altarului se află un arbore pe care se încolăceşte şarpele, simbolul forţelor subpămîntene. Aceste două imagini se întîlnesc de altfel în toată Dobrogea. Adesea ele îşi împart cîmpul decorat.

Printre descoperirile de acest fel se află o piatră neterminată. Decorul ei este complet, însă inscripţia lipseşte. Este dovada certă că atelierul se afla undeva în apropierea cetăţii.

De altfel, una dintre inscripţii a păstrat şi numele unui meşter: Cocceius Elius, sau mai bine Cocceius Helius. Era probabil libertul unei familii binecunoscute, — tot din inscripţii — de veterani şi mici moşieri romani, ce-şi aveau conacul (villa) undeva în jurul Capidavei. După nume era probabil un oriental. Cum va fi ajuns la Capidava, de unde a învăţat meseria, ce fel va fi fost viaţa şi cariera lui, toate acestea rămîn învăluite în negura trecutului. Oricum, dacă ţinem seama de faptul că a dorit să-şi însemne numele la sfîrşitul epitafului unuia dintre patronii săi, pare că rămăsese legat de familia veteranilor Coccei.

Se amintea mai sus de statui sau basoreliefuri. Între acestea trebuie menţionat un tors al lui Iupiter, azi în muzeul din Constanţa. Împreună cu un fragment de picior şi o acvilă, el făcea parte dintr-o statuie de cult a zeului suprem al pantheonului roman.

De altfel inscripţiile votive pomenesc şi ele de Iupiter Tonans, zeul furtunii, zeul înarmat, venerat de obicei de militari şi de cei legaţi de viaţa trupelor şi a taberelor. Dar cultul lui Iupiter, ca şi al Iunonei şi al Minervei, sînt legate şi de cultul oficial al imperiului roman, iar inscripţiile votive şi imaginile legate de ele sînt nu numai simulacre de acte religioase, ci au şi valoarea unor declaraţii de loialitate politică.

Un fragment din sceptrul lui Esculap şi un tors drapat în tunică, fragment al statuii Dianei, orientează gîndul spre cultele locale sud-dunărene, legate tot de Cavalerul trac. Acesta din urmă este de fapt zeul suprem al pantheonului local, iar cultul său este în general răspîndit în toată zona locuită de traci. Atributele lui se confundă cu cele ale mai multor zei ai pantheonului clasic: Apollo, Marte, Silvanus, Esculap, Dionisos şi chiar Iupiter. În general imaginea Cavalerului trac apare sculptată atît pe monumente funerare cît şi, mai ales, pe mici tablete votive de piatră, ce se depuneau în sanctuarele sale. Dacă la Capidava şi în general pe malul Dunării aceste tablete sînt mai rare, iar imaginile funerare apar în schimb mai frecvent, faptul se poate datora unor diferenţe locale de ritual şi de cult, care rămîn a fi încă analizate şi interpretate. Ceea ce e însă cert, este faptul că şi la Capidava era cunoscut şi răspîndit sub diferitele lui ipostaze cultul local al Cavalerului trac. Toate sînt opere provinciale, interpretări nu lipsite de abilitate — ale unor prototipuri antice, în care spiritul provincial se simte în stilizarea mai stîngace a draperiei, în convenţionalismul detaliilor, iar factura, datorită nu unui artist ci unui simplu meşteşugar, se străvede în anatomia rece, lipsită de fiorul de viaţă al marilor creaţii. De deosebită valoare,

în acest context de viață provincială, apare totuşi un basorelief în care, pe un fond neutru abia animat de reprezentarea unui trofeu, se detaşează figura unui dac. Valoarea nuanțată a reliefului, puritatea liniilor, eleganța draperiei, dau acestui relief semnificația unui fapt de artă, ce depăşeşte net toate celelalte monumente de la Capidava.

Dar aceste elemente nu ne dau numai măsura dezvoltării activității pietrarilor. Ele ne ajută să ne imaginăm şi aspectul tîrgului. Acesta avea clădiri publice, temple, bazilici împodobite cu statuile de calcar cristalin ale zeilor oficiali, iar în piața orăşelului — în for — se ridicau altare votive prin care cetățeni cu poziții oficiale importante, primari ai satelor din jur, ofițeri, simpli locuitori cu o situație socială mai de vază, chemau protecția zeilor asupra împăratului, asupra vreunui patron sau fie numai asupra lor şi a familiei lor. Sînt acte de fidelitate față de stat, personificat fie prin şeful său, fie prin funcționari mai importanți, fie în sfîrşit numai prin cultul oficial.

Aceste inscripții dau veşti şi despre viața de toate zilele, despre gîndurile şi credințele locuitorilor Capidavei. Se poate desprinde din ele faptul că majoritatea locuitorilor erau proprietari de pămînt mici şi mijlocii, locuind prin sate sau conace, sau în mici cătune grupate în jurul cetății, pe un teritoriu ce se întindea pe o rază de cca. 15—20 km. Ei trăiau într-o atmosferă încă îmbibată de patriarhalism, cu familii numeroase, cu mulți copii, în care tatăl avea autoritatea supremă, iar mama era înconjurată cu afecțiunea respectuoasă a tuturor. Aşa ne mărturisesc şi formulele epigrafice şi imaginile banchetului funerar, în care tatăl apare de obicei pe patul de ospăț, încununat, mama la picioarele lui, pe pat sau pe un jilț alăturat, iar copiii, mai mici, în picioare în jurul mesei.

De altfel, sentimentele familiare şi-au găsit loc şi în textul inscripțiilor. Fără a mai aminti de formulele obişnuite peste tot (*coniugii piisimae* — soției preacuvioase), nu putem să nu zăbovim o clipă asupra inscripției lui Aurelius Hermes-Paganus, care vorbind despre copiii rămaşi în viață, îi pomeneşte cu cuvintele *heredes bonos filios* — fii buni urmaşi, iar mai departe *pientissimi nati* — adică copii prea buni.

Sentimente mai înalte, o adevărată concepție etică, trădează inscripția Acrillei lui Trigitianus care-şi începe epitaful cu cuvintele: *Tunc vixit bene vixi, sine nulla crimina vixi*, adică *am trăit, am trăit bine, am trăit fără nici o învinuire.*

Toate aceste date mărunte şi adesea izolate ne dau imaginea unei vieți înfloritoare. Dincolo de această înflorire se întrezăreşte

însă lumea mută şi întunecată a sclavilor, cei care întreţineau această viaţă cu eforturile lor adesea istovitoare. Ei n-au lăsat decît prea puţine urme. Cîteodată, în cîte o scenă de banchet funerar, apare şi un sclav servind. Dar cei mai mulţi au trăit, au muncit şi au dispărut neştiuţi de nimeni.

Această viaţă va fi curmată de marea migraţie a goţilor, pe la mijlocul secolului al III-lea. Tot hotarul Dunării a fost atunci ras, fortificaţiile au fost distruse, populaţia a fugit în locurile greu accesibile, iar pentru cîţiva ani Capidava a rămas în mare măsură părăsită.

Refacerea de la sfîrşitul secolului III. O dată cu respingerea goţilor peste Dunăre, la sfîrşitul secolului III e. n., viaţa şi-a reluat firul. În jurul anului 270 cetatea a fost refăcută. Zidurile acestei cetăţi tîrzii, sînt cele ce se văd astăzi. Ele au fost descoperite prin săpăturile întreprinse între anii 1924—1959.

Fortificaţia nouă avea cu totul altă înfăţişare decît cea din secolul II. Zidurile erau construite din piatră de calcar, cu două paramente din piatră de talie şi un nucleu de beton din mortar de var, în care fuseseră aruncaţi bolovani şi lespezi de piatră brută. Curtinele aveau paramente din piatră cubică de dimensiuni mici. În schimb turnurile erau construite din blocuri imense, adesea inscripţii sau fragmente de statui reutilizate.

Această reutilizare a fragmentelor sculpturale şi epigrafice ca material constructiv, constituie un fenomen curent în epoca aceasta tîrzie a vieţii imperiului şi este semnificativă atît pentru sărăcia de materiale, tipică vremii, cît şi pentru schimbările din mentalitatea populaţiei. Majoritatea lor aparţin unor monumente religioase sau funerare, venerate de vechii locuitori. Numai schimbarea de credinţă, apariţia creştinismului şi furia iconoclastă împotriva monumentelor păgîne au putut şterge sentimentul de respect religios faţă de ele şi au permis transformarea lor în material constructiv.

Zidurile erau groase de peste 2 m şi înalte de 5—6 m. Turnurile, şi mai înalte, ajungeau pînă la 11 m.

Incinta avea un traseu dreptunghiular de cca. 105 × 127 m. O porţiune din latura dinspre Dunăre şi aproape jumătate din latura de sud-vest au fost distruse de o carieră de piatră la începutul acestui secol. Restul se păstrează în condiţii relativ bune şi nu este vizitator care să nu rămînă impresionat de masivitatea severă a zidurilor. De jur împrejurul cetăţii, pe laturile de nord-vest şi nord-est, era un şanţ adînc, întrerupt numai în colţul de est, pe unde trecea drumul spre poartă. Pe latura de sud-vest rîpa malului Dunării

împiedica accesul spre cetate. Cel ce voia să pătrundă în ea trebuia să treacă şanţul prin colţul de est. De aici ajungea la poarta mare, care se deschidea în mijlocul laturii de sud-est. Poarta era flancată de un singur turn masiv, de plan dreptunghiular, spre sud. Flancarea porţii pe o singură latură este o particularitate a acestei fortificaţii. În general, la toate fortificaţiile romane sau romane tîrzii, porţile erau flancate simetric, de două turnuri. Această dispoziţie avea drept scop să permită tragerea prin flancare asupra coloanei care ar fi încercat să forţeze poarta. La Capidava, dispoziţia excepţională a întăriturilor intrării se justifica prin condiţiile deosebite ale terenului. În adevăr, orice coloană, venind din flancul stîng al porţii, dinspre est, avea flancul drept descoperit, pentru că scutul, principalul mijloc de apărare individuală, era purtat în stînga. Apărătorii cetăţii trăgeau de pe întreaga lungime a curtinei, iar turnul din flancul porţii oprea coloana, obligînd-o să nu poată manevra în cîmpul din faţa ei, ca să poată întoarce flancul stîng spre cetate. Poarta largă, încadrată de usciori masivi de piatră de talie, pavată cu lespezi de calcar, nu se mai păstrează decît pe mică înălţime. Lîngă usciorul din dreapta se mai observă încă blocul de piatră cu scobitura lăcaşului pivotului porţii.

După turn, incinta se prelungea spre sud şi dincolo de colţul cetăţii, pe care îl marca printr-un bastion de plan poligonal regulat, pentru a putea ocroti o terasă mai joasă, pe care erau situate băile garnizoanei. Spre nord-est, zidul înainta încă 43 m, după care se frîngea cu 90 grade, formînd în continuare latura de nord-est. Pe colţ se înălţa un turn în formă de sfert de cerc. Latura de nord-est, latură lungă, era ritmată şi ea de turnuri. Un turn tot în sfert de cerc se înălţa în colţul de nord. Între acestea şi cel din colţul de est se mai văd şi astăzi resturile altor trei turnuri: unul median, mare, de plan dreptunghiular, iar la sud-est şi nord-vest de acesta cîte un turn mic, intermediar, în formă de potcoavă. Pe latura de nord-est se mai păstrează, în afară de turnul din colţul de vest, amintit mai sus, un turn median dreptunghiular. Acesta din urmă este prevăzut şi cu o poartă mică pe latura lui de sud-vest. Turnurile de colţ aveau în centru cîte un pilon de zidărie, iar cele mediane, pe acelaşi aliniament, cîte doi piloni. Rostul lor era să suporte grinzile planşeelor intermediare care împărţeau turnul în mai multe etaje.

Din interiorul castrului tîrziu, se cunosc prea puţine lucruri. Nu se păstrează nimic din drumul de strajă şi nu s-a descoperit încă nici una din scările de acces, aşa cum ar trebui să apară dacă luăm în consideraţie descoperirile din alte cetăţi dobrogene.

Doar pe marginea de sud-vest a cetății, adică în centrul incintei, așa cum era înainte de a fi distrusă parțial de carieră, se mai cunosc fundațiile unei bazilici cu trei nave, despărțite prin două șiruri de pilaștri și cu o singură absidă centrală semicirculară. Este probabil fostul comandament al castrului din secolul al IV-lea. Construit din zidărie de piatră brută legată cu mortar, acest edificiu trebuie să fi fost cel mai important din întreaga fortificație. La sud-vest de el, lipită de zidul de incintă, se înălța încă o clădire dreptunghiulară, cu un șir de pilaștri pe mijloc. Descoperită incomplet, rostul ei încă nu a fost precizat.

În colțul de sud zidul de incintă s-a păstrat și pe latura de sud-vest. Dar așezarea continuă și dincolo de zid. Pe o terasă joasă, sub zidul de incintă, se aflau instalațiile băilor garnizoanei. Din acestea s-au păstrat numai resturile camerei băii de aer cald. Aceasta, ca toate instalațiile romane de acest fel, se compune dintr-o încăpere cu cameră de încălzire sub podea și cu conducte de evacuare a fumului, realizate prin aplicarea pe pereți a unor țigle cu piciorușe, care lăsau un spațiu între zid și țigla propriu-zisă.

De obicei această cameră de încălzire era separată de restul încăperii printr-o podea de cărămizi sprijinită pe stîlpi de cărămidă *(suspensurae)*. Dar la Capidava încăperea fiind mică și probabil cărămida mai greu de procurat în vremea cînd s-a construit edificiul, o singură lespede mare de calcar, sprijinită pe cîteva blocuri mici paralelipipedice, a constituit podeaua camerei de baie de aer cald *(laconicum)*. Din celelalte încăperi nu s-a mai păstrat aproape nimic.

Așezarea civilă. Despre așezarea din jurul cetății știm mult mai puține lucruri. Viața a continuat în tipare asemănătoare cu cele din vremea anterioară.

Așezarea civilă pare să fi fost în această vreme undeva pe un platou, la nord de cetate. Acolo se găsesc și astăzi resturi de locuire: fragmente ceramice, elemente constructive, monede. Printre acestea se pot aminti și cîteva fragmente de olan de apeduct. Este probabil că așezarea nu era prea compactă, iar pe de altă parte că cel puțin o parte din ea este astăzi sub casele satului. În imediata apropiere a fortificației se întindeau în schimb cimitirele. Despre mormintele din această vreme, nu se cunosc prea multe lucruri, deoarece n-au fost încă explorate. Cînd locuitorii sapă prin grădini, dau adesea de schelete și chiar de unele amenajări mai complicate. Se știe astfel că în cimitire existau și cavouri zidite și morminte simple sau cu acoperiș de țigle, deasupra cadavrului depus în poziție alungită pe fundul gropii — tipuri binecunoscute de altfel în toată Dobrogea

romană. Spre est de cetate, probabil de-a lungul drumului ce ducea către interior spre Ulmetum, se mai disting încă o serie de tumuli. Sînt morminte ale familiilor mai înstărite, străjuind şoseaua de acces, după un obicei roman de asemenea binecunoscut. Doar un singur mormînt a fost descoperit, în 1958, în imediata apropiere a cetăţii. Este vorba de mormîntul unei sclave. Scheletul, întins pe spate, cu mîinile încrucişate pe piept, orientat spre vest-est, s-a dovedit la studiul antropologic a fi al unei femei scunde, delicate, asemănătoare celor brune şi mici de pe coasta Mediteranei. În mormînt, lîngă ea, nu s-a mai găsit nimic. Doar jos între glezne se mai păstrau încă, foarte ruginite, inelele unui lanţ. Tot studiul antropologic a arătat că decedata suferise probabil o fractură a claviculei şi o lovitură care dislocase oasele craniului. De asemenea unele oase şi inserţiile muşchilor pe oasele picioarelor erau anormal dezvoltate şi deformate. Numai un efort imens, continuu şi monoton putea să genereze asemenea anomalii. După toate aceste detalii se vede clar că este vorba de o sclavă, iar după ritualul de înhumare se poate deduce că sclava era creştină. Rar document arheologic care, în sărăcia şi anonimatul lui, să povestească mai elocvent un destin omenesc.

Dar viaţa aceasta, în care au existat desigur şi perioade de înflorire, şi oameni bogaţi, şi sclavi, în sfîrşit, întreg caleidoscopul unui crîmpei din antichitate, nu a mai fost la fel de liniştită ca aceea din epoca precedentă. Cetatea masivă, cu zidurile-i groase, mărturie a străşniciei vremurilor, a fost dărîmată şi refăcută de două ori. Prima refacere s-a putut data, printr-o monedă din vremea împăratului Constantius, găsită în mortar, după anul 337. Ea a urmat unei distrugeri datorită probabil invaziilor populaţiilor germanice din stepele nord-pontice. În cursul acestei distrugeri cel mai mult au avut de suferit turnurile. Rase uneori pînă la nivelul solului, ele au fost refăcute în grabă pe vechiul traseu. Din această etapă datează reutilizarea ca material constructiv a majorităţii fragmentelor de sculpturi şi inscripţii. Aspectul zidurilor de incintă devine heteroclit şi dezordonat, pentru că nu numai materialul nu mai este omogen, dar şi zidăria, refăcută în grabă, nu mai este executată în aceeaşi tehnică bună; improvizaţia îşi lasă urmele în liniile strîmbe ale asizelor, în aşezarea mai aproximativă a pietrelor, în cîrpelile evidente cu rost de racordare.

Zidurile turnurilor sînt de altfel deplasate spre exterior, pentru a face priză cu pămîntul. Ruinele vechilor ziduri, rămase în parte în afara zidului nou, sînt şi azi vizibile în interiorul turnurilor.

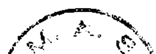
Dar şi planul general a avut de suferit. Astfel turnul porţii a fost mărit şi mult deplasat spre exterior. În schimb, turnurile intermediare, în formă de potcoavă, au fost demolate. Intrările ce comunicau cu interiorul cetăţii au fost zidite. În jurul cetăţii şi în turnuri nivelul de călcare a crescut cu aproape un metru, din pricina acumulării dărîmăturilor. Totodată alte cetăţi au apărut în interiorul teritoriului Capidavei, dar de această dată spre interiorul provinciei, acolo unde în vremea dinainte liniştea era atît de profundă şi viaţa atît de îmbelşugată, încît în plin codru — de exemplu la nodul de drumuri de la Ulmetum — au apărut aşezări bogate, cu populaţie numeroasă şi cu forme de viaţă aproape urbană.

Ambele cetăţi au primit garnizoane noi — la Capidava o *vexillatio* (detaşament) din Legiunea II Herculia care-şi avea comandamentul la Troesmis, iar la Ulmetum un detaşament de lăncieri sau pe numele său oficial *Pedatura Lanciarium Iuniorum.* Nici unul, nici celălalt nu mai semănau cu vechile trupe ale imperiului. Soldaţii detaşamentului de legiune de la Capidava nu mai erau militarii de profesie ai imperiului, fără avere, fără familie, stînd sub arme cîte 20 de ani, trăind pentru război şi pentru ceea ce acesta le putea aduce ca glorie şi bogăţie. Aceşti soldaţi ai imperiului tîrziu erau doar nişte ţărani grăniceri, trăind cu familia lor de pe urma produsului bucăţii de pămînt pe care o primeau în schimbul serviciului de garnizoană în cetate şi de pază a graniţei Dunării.

Nici lăncierii de la Ulmetum nu mai semănau cu vechile trupe. Aceştia, adică lăncierii erau cavaleri mîndri, detaşaţi din corpul central de trupe de elită al imperiului. Ei luptau cu lancea şi — militari de profesie — constituiau un grup privilegiat al populaţiei provinciei.

Inscripţiile care ne-au conservat numele lor, ne-au păstrat şi amintirea unei lupte în care unitatea de la Capidava a cooperat cu altă unitate de *equites scutarii* (călăreţi cu scuturi), îndepărtînd vrăjmaşul de modestele aşezări pe care le apărau. *Equites scutarii* erau o trupă militară specială constituită în mică unitate *(numerus)* şi-şi avea probabil garnizoana în apropiere, mai probabil la Topalu, mai jos pe Dunăre, la şapte kilometri de Capidava, unde, deasupra carierei « Stînca», se mai disting şi azi resturile unei cetăţi romane, acoperite cu pămînt şi iarbă.

Ca majoritatea trupelor din această vreme tîrzie a imperiului, *equites scutarii* erau o trupă de cavalerie. Dar spre deosebire de lăncierii de la Ulmetum, făceau parte din cavaleria uşoară. Este caracteristică de altfel apariţia lor în legătură cu *vexillaţia* de legiune de la

Capidava. Şi Topalu este aşezat la un vad al Dunării, la care ajunge un drum neinundabil peste baltă, paralel cu un canal care face legătura cu braţul vestic — cu Borcea. Ţinînd seama tocmai de aceste amănunte se poate schiţa întrucîtva sistemul defensiv al malului Dunării, în epoca romană tîrzie, cu trupele uşoare de cavalerie aşezate la vadurile Dunării, şi cu o rezervă strategică de trupe grele în centrul provinciei.

Luptele nu se sfîrşiseră însă pentru apărătorii Capidavei. În cele din urmă, către sfîrşitul secolului al V-lea e.n., raidul pustiitor al hunilor a distrus din nou cetatea şi a împrăştiat garnizoana. Vremuri de restrişte au urmat, vremuri despre care ştim prea puţin.

Cetatea şi aşezarea civilă în secolul al VI-lea. Dar hunii au trecut ca un val şi, către sfîrşitul secolului al V-lea al erei noastre, viaţa s-a înfiripat iarăşi în cetate. Imperiul de răsărit, sau după noul său nume « Pars Orientalis », va reintra în stăpînirea hotarului Dunării şi va reface fortificaţia de la Capidava. De data aceasta, însă, garnizoana şi fortul se vor restrînge doar la un sfert din vechea cetate. Un zid nou, mai îngust şi mai slab, din piatră brută cu mortar, va înconjura această suprafaţă, închizînd o incintă în care cîteva clădiri de piatră cu pămînt, vor constitui sediul garnizoanei.

Resturile tuturor acestor construcţii tîrzii sînt mult mai sărace şi mai prost păstrate. Bordeiele aşezării feudale timpurii au distrus pe alocurea şi zidul de incintă şi resturile locuinţelor garnizoanei, iar locuitorii au demolat sistematic paramentul zidului de incintă pentru a obţine pietre cu care şi-au căptuşit bordeiele. Totuşi unele lucruri se mai pot încă observa. Astfel în interiorul zidului de incintă al castelului se mai disting — chiar fără săpătură — şanţul şi valul care-l dublau. În interior se pare că au continuat să fie utilizate unele clădiri mai vechi din zidărie de piatră şi cărămidă cu mortar de var. Dar pe lîngă acestea au putut fi surprinse şi unele ziduri de piatră cu pămînt, care par să delimiteze încăperi dreptunghiulare, de tipul celor demult cunoscute în aşezările romane tîrzii de la Histria, Ulmetum, Adamclisi.

Documente ale vremii ne-au păstrat şi numele unităţii care locuia aici: *cuneus equitum Solensium*. În restul cetăţii — ale cărei ziduri se mai înălţau încă suficient pentru a oferi o veritabilă protecţie, s-a aşezat populaţia. Este probabil că nu toţi locuitorii vechii aşezări de dinainte de huni şi-au găsit loc ca să-şi construiască case de piatră şi pămînt între ziduri. O aşezare din această vreme a sfîrşitului secolului al V-lea şi a secolului al VI-lea este cunoscută pe o vale situată la cca. 700 m sud de cetate. Această aşezare,

judecînd după stratul destul de subțire de depuneri arheologice, pare să fi fost destul de mică și săracă. Locuințele erau probabil construite într-o tehnică destul de primitivă. Situarea așezării chiar pe vale, în apropierea apei potabile, e un semn că locuitorii nu mai erau în stare să asigure efectuarea amenajărilor edilitare — aducțiune de apă, canalizare — pe care cealaltă așezare mai veche le folosise. Este evident începutul procesului de ruralizare, de simplificare și *primitivizare* a vieții, care va merge accentuîndu-se pe măsură ce societatea va căpăta o organizare feudală din ce în ce mai specifică.

În cetate și-au găsit adăpost, cu siguranță, autoritățile civile și eclesiastice și cetățenii mai de vază, adică, la acea vreme, proprietarii mai mari de pămînt.

De altfel, expresia de autorități civile și eclesiastice nu este o simplă afirmație. Chiar și în această vreme de decădere, Capidava continua să fie un centru important și avem știri precise că aici se afla sediul unui episcop. Astfel, izvoare literare din această vreme includ și o așa-numită « listă de episcopate », ce cuprinde și numele Capidavei. Multă vreme s-a crezut că este vorba de un document fals. Dar unele descoperiri noi vin să confirme străvechiul document. Printre acestea trebuie amintit în primul rînd un engolpion, adică o cruce de format special pe care episcopul o poartă ca semn al demnității sale. Exemplarul descoperit la Capidava avea brațul transversal mai scurt decît cel longitudinal și plasat mai sus decît jumătatea înălțimii acestuia din urmă. Capetele brațelor erau treflate. La întretăierea și la capetele brațelor era fixată printr-un «caboșon» cîte o piatră semiprețioasă. Pietrele s-au calcinat în incendiul prin care au trecut o dată cu distrugerea așezării tîrzii. Interiorul crucii — construită din plăci subțiri de bronz — se înfățișa ca o cutie în care era prinsă o « moaște » sau « relicvă » sfîntă. Nu-i mai puțin adevărat că este o cruce modestă din bronz și că acești episcopi nu se puteau compara cu potentații bisericii din Grecia sau din Orient. Dar importanța lor nu poate fi subapreciată. Ei nu erau niște simpli preoți, ci reprezentanți ai imperiului, ai tradiției și ai autorității sale în lumea de la Dunăre, de pe ambele maluri, constituind singurele foruri de esență imperială recunoscute de transdanubieni și putînd să intervină eficient în lumea acestora. Pentru perpetuarea tradiției culturale și politice latine în rîndul populației de dincolo de Dunăre, din fosta Dacie, acest fapt a fost de o deosebită importanță.

Desigur, în cadrul așezării, episcopatul trebuia să aibă un sediu și un lăcaș de cult. Săpăturile încă nu le-au descoperit, dar în colțul

de nord-est al cetății se pot distinge urmele unui edificiu cu trei abside către răsărit. Este probabil că aci se afla « catedrala » episcopală a Capidavei. Ceea ce îndreptățește presupunerea că și la Capidava episcopia comporta un edificiu complex — biserică, palat, cancelarii, — chiar dacă mai modest decît cele din marile orașe romane tîrzii ale Dobrogei — Histria, Callatis, Tropaeum.

Și așa și-a dus viața încă 100 de ani noua așezare cu episcopi și comandanți, cu populația ei redusă și strîmtorată, cu casele-i de piatră și pămînt și cu cele două incinte, una de zidărie slabă, alta stricată și crăpată de vînt și de restriști. Dar către începutul celui de-al VII-lea veac al vremii noastre, un nou val de migratori, avarii și slavii, au pîrjolit granița Dunării, au distrus așezările și au dislocat populația, gonind-o în locurile mai greu accesibile, — și s-au așezat peste ruine.

CAPIDAVA ÎN PERIOADA ÎNCEPUTURILOR FEUDALISMULUI

Viața reîncepe pe pintenul de la Capidava. Locuitorii Capidavei s-au refugiat probabil peste Dunăre, pe grindurile din baltă. Nu era pentru prima oară cînd cereau adăpost și ocrotire mlaștinilor. Dar de data aceasta pentru lungă durată. Aproape trei secole așezarea a rămas neocupată. În vremea aceasta, după ce avarii trecuseră sălbatici și necruțători, în rînduri strînse, spre miazăzi și apus, ici colo, pe ruinele vechilor așezări, au început să se stabilească slavii. O parte din localnici s-au apropiat de cuceritori și încetul cu încetul s-a înfiripat în Dobrogea o viață și o populație nouă; amestecul de localnici cu noii veniți și-a durat sălașele pe teritoriul dintre Dunăre și Mare. Între timp, peste acest ținut s-a revărsat și valul bulgarilor. Dar și aceștia, organizați pe baza unei stricte discipline militare, s-au scurs spre sud, unde au întemeiat marile orașe de la Madara, Pliska și Preslav și și-au împărțit țara, constituind o aristocrație militară. Încetul cu încetul ei s-au contopit cu slavii și s-au creștinat, au renunțat la organizația lor exclusivistă inițială și au purces la organizarea țării și a populației pe care o găsiseră aci, într-o nouă formație politică, în care dacă stăpînitorii și unele aspecte ale vieții de curte și din marile centre erau relativ noi, populația și formele vieții de toate zilele erau ale locurilor.

Așa se face că spre sfîrșitul celui de-al nouălea veac al erei noastre, o nouă garnizoană de grăniceri -țărani apare la Capidava

pentru a păzi vadul de aci. De unde veneau aceşti oameni, e greu de spus cu precizie. După unele elemente, cum ar fi faptul că îşi construiau casele din ziduri de piatră cu pămînt, că vatra şi-o făceau direct pe podeaua de pămînt bătut a încăperii de locuit, că ştiau să lucreze olărie smălţuită, par să fi fost localnici dobrogeni, purtători ai vechilor tradiţii de cultură populară locală, aşa cum ne este cunoscută încă din secolul al VI-lea. Dar printre formele lor de cultură materială şi mai ales în forma şi decorul ceramicii apar şi unele elemente considerate slave — borcanul cu decor din benzi orizontale şi ondulate, incizate pe pîntec şi umăr. Asupra atribuirii acestui tip ceramic slavilor se poate încă discuta. Filiaţia sa la ceramica provincială romană constituie un fapt încă de mult stabilit. Dar nu este mai puţin adevărat pe de o parte că el nu ajunge o formă general răspîndită şi predominantă decît în vremea imediat următoare pătrunderii slavilor, iar pe de altă parte că aspectul în care este cunoscut şi se dezvoltă din sec. VII pînă tîrziu în sec. XII, nu se poate explica fără pătrunderea anumitor elemente de tehnică şi formă care se întîlnesc la slavi, în aşezările lor primitive, de unde s-au răspîndit apoi în restul Europei de sud-est. De asemenea anumite îndeletniciri care par, după resturile descoperite pînă acum în săpături, să fi fost destul de importante în viaţa comunităţii, ar mărturisi o veche obişnuinţă cu specificul zonei de baltă şi pădure a Dunării. Este vorba de vînătoare şi mai ales de pescuit, care ocupă un loc deosebit de important între ocupaţiile locuitorilor Capidavei din sec. IX — XI.

S-ar părea deci că populaţia aceasta de ţărani-militari a venit din mai multe părţi. Şi dacă elementul dobrogean din centrul şi sudul ţinutului a fost preponderent, şi cel dunărean, reîntors din refugiile din baltă, trebuie să fi fost destul de numeros.

La sosirea lor, noii veniţi n-au mai găsit aproape nimic din vechea cetate. Pe locul ei se întindea un mic platou înalt, înconjurat de o viroagă. Zidurile se năruiseră. Doar în colţul de sud se mai cunoştea creasta unui zid, pe care de altfel noii veniţi l-au demantelat ca să folosească piatra în construcţiile lor. Dunărea rosese malul de-a lungul laturii de sud-vest. Zidul cetăţii pe această latură se prăbuşise probabil încă din vremea aceea, iar o parte din straturile formate din dărîmături şi depuneri de cultură, lunecaseră în rîpă, lăsînd în locul lor o pantă bombată ca o cocoaşă. În sfîrşit, restul suprafeţei cetăţii, din cauza grupării dezordonate a ruinelor, se prezenta destul de neregulat, cu viroage şi mici măguri, semănînd cu un teren brăzdat de tranşee şi gropi de proiectile.

Noii locuitori s-au aşezat peste acest teren fără să-i mai facă multe modificări. La începutul pantei, aproape pe traseul vechiului zid de incintă, au ridicat un zid de incintă nou, ale cărui urme au putut fi identificate pe toate cele trei laturi păstrate ale cetăţii. Zidul avea două feţe din piatră neregulată, legată cu pămînt, recuperată din dărîmăturile zidurilor mai vechi. Miezul zidului era constituit dintr-un amestec de bolovani cu pămînt. În jurul acestui zid au săpat un şanţ, ale cărui urme se mai păstrează şi azi sub forma unor rupturi în V, în flancurile turnurilor mediane.

În interiorul acestei incinte locuirea era foarte densă. Pînă acum, deşi nu s-a săpat decît jumătate din suprafaţa păstrată a cetăţii, s-au putut identifica peste 150 de locuinţe. Este adevărat că aceste locuinţe se repartizează în patru niveluri succesive de locuire. Dar dacă ţinem seama că o parte din locuinţele fiecărui nivel au fost distruse de cele ale nivelurilor posterioare, se poate admite totuşi o medie de 150—200 de locuinţe pe fiecare nivel şi deci o populaţie de circa 700—1000 oameni, pe o suprafaţă de circa 1,5 hectare.

Se amintea mai sus de existenţa la Capidava, în perioada aceasta a sec. IX — XI e.n. a patru nivele de locuire. În adevăr, săpăturile au identificat, plecînd, în primul rînd, de la suprapunerile şi întretăierile de locuinţe, patru nivele succesive de locuire, caracterizate fiecare prin alt tip de locuinţă şi prin alte amănunte de cultură materială.

După unele elemente însă, comune tuturor celor patru nivele şi despre care va mai fi vorba în continuare, se poate afirma că aceeaşi populaţie, purtătoare în mare a aceleeaşi culturi materiale, a locuit în toate cele patru nivele.

În primul nivel, care începe o dată cu reocuparea eminenţei din terasa Dunării şi cu construirea incintei de piatră cu pămînt, către sfîrşitul sec. al IX-lea e.n., cercetările au identificat mai multe locuinţe de suprafaţă. Dispuse în şiruri paralele cu axele principale ale cetăţii, care probabil constituiau drumuri, cu distanţe şi intervale ritmice între ele, aceste locuinţe dădeau un aspect destul de ordonat întregii aşezări. Nici una dintre ele nu ni s-a păstrat cu planul întreg. Bordeie din nivelele superioare au coborît, distrugînd parţial podina acestor locuinţe. Din ceea ce s-a păstrat însă ne putem da seama că erau de plan dreptunghiular şi de dimensiuni destul de mari — peste 4 × 4 m. Este posibil ca unele dintre ele să fi avut chiar două încăperi. Pereţii erau construiţi în zidărie de piatră cu pămînt. Podeaua din pămînt bătut a fost puternic coaptă de incendiul

care a distrus așezarea în prima jumătate a sec. X e.n. Undeva în mijlocul podinei, dar totdeauna relativ excentric, s-a descoperit în mai toate cazurile o gropiță de plan circular, adîncită cu 10—20 cm față de suprafața podinei, plină cel mai adesea cu o cenușă albă. Este vatra, locul unde făceau focul și pe care își pregăteau mîncarea. Lipsește cuptorul de piatră, atît de obișnuit în această vreme în toate așezările în care cultura materială a slavilor a lăsat o moștenire mai importantă. De fapt acest element de cultură materială, atribuit slavilor, își găsește rădăcini în cultura localnicilor de la Dunărea de jos încă mult înainte de pătrunderea triburilor slave în această regiune. În adevăr, săpături recente au descoperit asemenea cuptoare în așezări carpo-dacice, datînd din sec. III. e.n. Dar nu este mai puțin adevărat că, în general, în toate așezările slave propriu-zise, el este întîlnit în mod curent. Și tocmai acest ansamblu de fapte îi definește pe locuitorii primului nivel al așezării de la Capidava, din vremea începuturilor feudalismului, drept purtătorii unei culturi materiale locale, tipice pentru stepa dobrogeană, moștenitori ai unor vechi tradiții sudice, provincial romane.

Dar dacă cuptorul de piatră lipsește, în schimb apar destul de des cuptoare de pîine, în formă de calotă sferică, construite din fragmente de cărămidă recuperate din dărîmăturile mai vechi, legate cu pămînt și lipite — tencuite — tot cu pămînt. Vetrele puternic arse, la roșu, mărturisesc îndelunga și frecventa întrebuințare a cuptoarelor. Aceste cuptoare și tehnica construirii lor din cărămidă sînt tot elemente de tradiție locală, provincial romană, și se reîntîlnesc aidoma în așezările provinciale din sec. VI. e.n. Ceea ce este și mai interesant însă este faptul că ele nu se întîlnesc în toate locuințele, ci numai în unele, distribuite după un oarecare ritm, cu oarecare regulă, pe suprafața așezării. Ar părea deci că erau utilizate cîte unul pentru mai multe locuințe. Așa cum se va vedea mai departe, această dispunere a cuptoarelor pe grupe de locuințe se va menține și în nivele mai noi. Dar și mai ciudat este faptul că în toate nivelele, cuptoarele de pîine ocupă aproape cu precizie același loc, bordeiele cu cuptor de pîine din patru nivele suprapunîndu-se aproape exact. Acest fapt este un argument puternic în favoarea continuității de populație și de cultură materială în cele patru niveluri succesive ale cetății din vremea începuturilor feudalismului.

Resturile de cultură materială sînt puține în acest nivel, pentru că aceleași bordeie din nivelurile superioare le-au răvășit, le-au împrăștiat și le-au amestecat cu resturi de niveluri mai noi. Totuși, chiar

din această sărăcie de materiale, se pot trage unele concluzii. Astfel ştim că printre îndeletnicirile populaţiei aşezării, creşterea vitelor şi agricultura ocupau locul principal. Dar şi vînătoarea şi pescuitul aveau mare însemnătate în asigurarea hranei oamenilor. Este de-a dreptul impresionantă bogăţia în oase de peşte, somn şi crap mai ales, între care unele destul de mari, ceea ce înseamnă că exemplarele pescuite se numărau printre cele mai remarcabile. Cît despre resturile osteologice de animale sălbatice, s-au identificat între ele colţi de mistreţi, coarne de cerb şi de capră sălbatică, precum şi o mare cantitate de oase de păsări sălbatice şi de baltă. Nu s-a descoperit nici un atelier meşteşugăresc în acest nivel şi uneltele găsite sînt foarte puţine. În orice caz, s-au găsit unelte de os, servind la prelucrarea pieilor, adică la confecţionarea cojoacelor.

Amenajări speciale s-au putut identifica în jurul unui cuptor de pîine. E vorba de o tipsie de lut ars pe care se puneau grăunţele la uscat. Tipsia era aşezată pe un grătar de nuiele şi pari subţiri şi sub ea se făcea focul. Alături de această tavă s-a găsit şi o rîşniţă compusă din două piese circulare de şist.

Din inventarul gospodăresc descoperit în locuinţe făcea parte şi olăria. După caracterele ei se pot distinge două categorii: una servind pentru păstrarea lichidelor şi pentru masă, alta la bucătărie sau în general la prepararea alimentelor.

Olăria de masă, mai îngrijită şi ca factură şi ca aspect, se compune mai ales din urcioare, străchini şi chiar unele borcane mici, cu două toarte în formă de proeminenţă perforată. Făcută din argilă alburie, fină, bine frămîntată, arsă în general bine, ea este fie smălţuită cu un smalţ verde măsliniu, fie decorată prin vopsirea întregii suprafeţe sau numai prin desenarea pe pîntece şi umeri a unui grătar de dungi groase, cu culoare roşie. Olăria de bucătărie, în schimb, era făcută dintr-o argilă brună, arsă mai slab, uneori pînă la roşu-cărămiziu închis. Toate vasele erau mai ales borcane, mai mult sau mai puţin evazate, mai înalte sau mai scunde. Adesea puternic afumate, serveau probabil la pregătirea mîncării sau la prepararea produselor din lapte.

Nu se poate spune dacă exista un atelier de olărie la Capidava în această vreme a primului nivel feudal timpuriu. Cu siguranţă că olăria de masă era produsă într-un centru mai mare, poate undeva mai spre sudul Dobrogei. Această olărie reprezenta şi ea moştenirea unor tradiţii mai vechi de cultură, atît formele — urcior amforoidal, strachină-cupă — cît şi tehnica smălţuirii şi a decorării cu o cuvertă de culoare roşie, reîntîlnindu-se în sec. VI e.n., cînd cultura pro-

vincială romană cunoaşte pentru cea din urmă oară o perioadă de mare înflorire în Dobrogea.

Dar în afară de categoriile amintite mai sus, mai apar la Capidava, în primul nivel, şi rare fragmente de olărie cenuşie, tipică pentru cultura materială de la Dunărea de jos în vremea primului ţarat bulgar. Raritatea ei la Capidava se explică în primul rînd prin vremea relativ tîrzie, apropiată de sfîrşitul perioadei de existenţă a primului ţarat bulgar, dar poate şi printr-o influenţă mai slabă a marilor centre din sud-vestul Dobrogei, unde acest tip ceramic este foarte frecvent şi unde probabil se aflau şi atelierele ce-l produceau.

Recucerirea bizantină. Viaţa aşezării a continuat în aceste tipare, fără modificări şi fără ciocniri. Paza la Dunăre nu va fi fost o sarcină atît de grea şi oamenii îşi vedeau în tihnă de îndeletnicirile lor. Bărboşi, voinici, îmbrăcaţi în piei, blănuri şi în ţesături grosolane de lînă, ei se hrăneau substanţial cu carne, turte şi pîine din făină grosolan măcinată şi locuiau înghesuiţi în încăperile relativ mici şi prost aerisite ale caselor, lipite pe jos şi pe pereţi cu pămînt. Focul aprins în mijlocul casei îşi împrăştia în cameră fumul ce se evacua prin uşă sau prin acoperiş. Viaţa se petrecea mai mult afară, pe baltă, pe cîmp, la păşune sau de strajă în lungul Dunării. Era grea, dar îmbelşugată, primitivă, dar potolită. Străinii ajungeau cu greu pînă aci şi rar se abătea cîte un chervan de negustori care schimbau mărgele de sticlă, olărie şi cuţite de fier pe roadele pămîntului şi ale vitelor crescute de locuitori, care nu cunoşteau moneda.

Soarta aceasta modestă şi obscură a fost tulburată către mijlocul primei jumătăţi a secolului al X-lea de vrajbele dintre stăpînitorii lumii de atunci. Ţarul de la Preslav, Simeon, ajunsese prea puternic. Armatele lui ameninţau Bizanţul. Subţirea diplomaţie grecească reuşise să evite un deznodămînt catastrofal pentru imperiu, dar soluţiile nu erau definitive. După moartea straşnicului stăpînitor (925), au urmat însă conducători slabi, iar alte popoare şi neamuri au început să se mişte ameninţătoare. Bizantinii au prins împrejurarea şi s-au aliat cu cneazul de Kiev, Sviatoslav. În 968, acesta a coborît cu cetele sale pînă la Dunăre, i-a cucerit malurile, şi-a aşezat tabăra în faţa capitalei ţaratului, a asediat-o şi i-a izgonit din scaunul părintesc pe slabii urmaşi ai lui Simeon.

În vîrtejul acesta războinic, aşezarea de la Capidava a fost şi ea prinsă. Vîntul nimicirii a trecut şi pe aici. Locuinţele modeste au pierit prin foc. Populaţia a fugit din nou, probabil tot în baltă, pe grinduri.

Între timp, luptele au continuat pe teritoriul Dobrogei. Lui Sviatoslav, o dată înstăpînit în țară, i-a plăcut prea mult ca s-o mai dăruiască fără pretenții bizantinilor. Cuvintele lui, păstrate într-o scrisoare, sînt semnificative: « În Pereieslavețul de pe Dunăre se adună toate lucrurile: de la greci aurul, țesăturile, vinul; de la cehi tot felul de fructe; de la unguri argintul şi caii; din Rusia blănurile şi ceara, mierea şi robii ».

Bizantinii nu înțelegeau însă să înlocuiască un vecin mai slab şi pe care, oricît, îl cunoşteau mai bine, cu unul puternic, viguros şi cu reacții imprevizibile. Aşa că în curînd a izbucnit conflictul între Sviatoslav şi imperiu. Armatele imperiale, sub conducerea împăratului Ioan Tsimisces, trec Balcanii şi după un şir de lupte îl asediază pe Sviatoslav în cetatea Dîrstorului (Silistra de azi) şi-l înving.

Imperiul ocupă din nou întreg teritoriul de lîngă coastă, inclusiv vechile capitale bulgare şi aduce în dependență regiunile de vest ale peninsulei balcanice, unde se mai mențineau încă suverani bulgari. În teritoriul recucerit, bizantinii organizează o provincie sau, cum se numea în vremea aceea, un ducat al Paristrionului ori Paradunavului, adică al « ținutului de lîngă Dunăre ». Era o provincie de margine, cu guvernator militar, avîndu-şi sediul tot la Durostor. Întregul teritoriu al Dobrogei era cuprins între hotarele acestei noi provincii. Totodată, ei iau măsuri pentru întărirea şi reorganizarea hotarului Dunării. Și astfel, după ani de bejenie, populația se reîntoarce pe pintenul de la Capidava, reluîndu-şi viața de țărani şi grăniceri, de astă dată însă ai imperiului de la Bizanț, moştenitorul vechiului imperiu roman pe aceste meleaguri.

Planul aşezării nu s-a modificat prea mult. Incinta din zid de piatră cu pămînt a fost refăcută şi probabil lărgită, cuprinzînd şi limba de pămînt ce se întinde la sud-est de cetate. În interiorul ei, locuințele s-au înşirat la fel ca şi înainte, în lungi şiruri paralele cu axele cetății. Numai că acum, construcțiile nu mai erau căsuțele modeste descrise mai sus, ci bordeie. În baltă, unde piatra lipsea, oamenii se deprinseseră să-şi sape locuința în pămînt. Este însă ciudat că aceste bordeie sînt totuşi căptuşite cu zid de piatră. Se vede că tradiția constructivă rezistase condițiilor noi, mai vitrege, ale locuirii în baltă, chiar dacă decăzuse, imitîndu-se forme minore.

De altfel această zidărie alcătuită din bolovani şi lespezi stivuite cu atîta neîndemînare încît la colțuri pereții nu se încheiau în unghi drept, ci se rotunjeau cotit, era foarte primitivă. Bordeiele erau mici (în medie 3 $\times$ 4 m), de plan dreptunghiular, cu o singură încă-

pere şi un acoperiş în două ape. Acoperişul nu se sprijinea pe pereţii de piatră, prea şubrezi, ci pe un schelet de pari bătuţi în pămînt, fie în afară, fie în interiorul dublurii de piatră. Pe aceşti pari se sprijineau căpriorii, peste care se aşeza învelitoarea, probabil de papură sau stuf, lipită cu pămînt.

Vatra era construită şi în aceste bordeie pe o gropiţă de plan circular, relativ excentrică. Intrarea în bordei se făcea cel mai adesea pe latura mai puţin îngropată — căci în general bordeiele erau săpate în pantă. Rareori s-a putut surprinde o rampă de acces, cu gîrlici şi chiar şi atunci mai rămînea o treaptă destul de înaltă de coborît. Luminarea şi aerisirea se făceau probabil numai pe uşă. În unele bordeie se mai afla cîte un cuptor de pîine, lîngă care adesea s-a putut identifica şi instalaţia de uscat cereale descrisă mai sus: o tipsie largă de pămînt sprijinită pe un schelet de lemn. După cum s-a mai amintit, aceste bordeie prevăzute cu cuptor de pîine erau amplasate aproape cu precizie pe locul vechilor locuinţe cu cuptor de pîine din nivelul anterior. Simetria amplasării conduce şi aci la ipoteza unei organizări simetrice a colectivităţii de ţărani militari de la Capidava, iar coincidenţa acestei simetrii în cele două nivele presupune continuitate în tradiţia organizării interne a aşezării.

Ocupaţiile locuitorilor erau cele tradiţionale: agricultura, creşterea vitelor (erau de altfel foarte bogaţi în vite mari), pescuitul şi vînătoarea. Activitatea economică a aşezării pare a fi fost vie. Prezenţa bizantină aducea în zona recucerită a malului Dunării altă organizare a vieţii economice, bazată pe circulaţia monetară, pe un schimb mai intens de mărfuri şi probabil pe traficul comercial pe fluviu. Această dezvoltare economică este reflexul direct al dezvoltării forţelor de producţie, sub impulsul dat de încadrarea zonei dobrogene în organizaţia mai complexă a imperiului bizantin, în cadrul căruia marile centre urbane, meşteşugăreşti şi comerciale, polarizau activitatea tuturor zonelor mai puţin dezvoltate ale imperiului. Acest lucru se resimte şi la Capidava, în primul rînd prin apariţia monedelor bizantine de bronz în stratele de cultură. Dar şi alte urme mărturisesc această viaţă mai intensă. Îşi fac apariţia pentru întîia oară podoabele de bronz şi olăria de lux (lucrate cu siguranţă în alte centre decît cele strict locale), obiectele de os decorate cu iscusinţă şi în sfîrşit amforele pîntecoase purtătoare de lichide preţioase: vin sau ulei. Olăria comună, borcanele mari cu decor striat, începe să fie lucrată din argila alburie proprie odinioară ceramicii de masă. În locul acesteia din urmă apar din ce în ce mai multe vase (mai ales ulcele şi urcioare), lucrate în tehnică superioară,

cu roata cu turație rapidă a olarului, undeva în centrele din sud. Este specifică pentru această ceramică pasta și cuverta cu fluturași de mică în conținut. Unele dintre aceste piese au un bogat decor striat sau în relief și sînt acoperite cu glazură verde măslinie.

Ceramica cenușie, ca și cea decorată cu culoare roșie dispar. În locul lor apar tipuri noi, ca amforele sau căldările de lut, așa cum am mai amintit mai sus. Amforele par să fi rămas totdeauna un articol de import. Relativ rare, ele sînt omogene ca aspect. În schimb, la căldările de lut se poate surprinde un proces de localizare. Cele mai vechi exemplare sînt făcute dintr-o pastă cu puternic adaus de pleavă. Mai tîrziu apar exemplare din pastă obișnuită, din aceea din care sînt făcute și vasele striate. Ele sînt decorate cu motive și în tehnica obișnuită pentru acestea.

Schimburile mai frecvente, traficul dunărean (și de aci dezvoltarea producției locale), toate dau o importanță nouă așezării care devine iar, pe cît se pare, sediul unui episcop. În adevăr, în cursul săpăturilor din 1958, într-un bordei aparținînd acestui nivel, a fost descoperită o cruce formată din două părți, unite în partea superioară într-o balama. Pe o față era reprezentată răstignirea cu cei patru evangheliști. În golul dintre cele două capace se afla la origine o moaște sfințită, o relicvă. Este vorba așa dar de o cruce relicvar, servind drept engolpion. Ea atestă la Capidava prezența unui episcop la sfîrșitul secolului al X-lea al erei noastre.

Noi vicisitudini. Hotarul Dunării nu era sortit să aibă liniște multă vreme. Pe de o parte tulburări în Bulgaria, pe de alta apariția pecenegilor în cîmpia din stînga Dunării, pun din nou în joc liniștea și siguranța riveranilor. Capidava va fi trecută iarăși prin foc și sabie. Se pare că și de data aceasta localnicii au izbutit să fugă și, după cum dovedește relativa sărăcie a bordeielor datînd din acest nivel, să-și salveze întreg avutul.

La scurtă vreme însă, imperiul a reușit să restabilească hotarul Dunării și așezarea de la Capidava s-a refăcut. În cadrul aceleiași incinte, respectînd același plan, cu aceeași simetrie în distribuirea bordeielor cu cuptoare de pîine pe suprafața cetății, așezarea de bordeie din al treilea nivel se deosebea totuși ca aspect de cea anterioară.

Arheologii au putut surprinde unele diferențe atît în tehnica constructivă și în detaliile de cultură materială, cît și în ritmul și intensitatea de viață a colectivității, în măsura în care aceasta se reflectă în urmele descoperite. Este caracteristică astfel pentru

acest nivel creşterea dimensiunilor bordeielor şi modificarea formei lor, care acum tinde mai mult către pătrat. De asemenea, zidul de piatră care dubla pereţii nu mai e continuu, ci segmentat în panouri încadrate între stîlpii care susţineau acoperişul.

Amenajările interioare (vatra-gropiţă, cuptorul de pîine, tipsia de uscat grăunţe) sînt aceleaşi ca în nivelul anterior.

Îndeletnicirile sînt tot cele tradiţionale. S-au făcut însă descoperiri ce ne dau informaţii noi asupra unor meşteşuguri. Astfel un căuş de lemn, scobit rudăreşte, în esenţă moale, vădeşte meşteşugul cioplirii şi al prelucrării lemnului. Este probabil că pe lîngă pescuit se dezvoltaseră şi activităţi legate de navigaţia pe Dunăre. Cîteva fragmente de ceramică încă nearsă dovedesc că la Capidava se afla un centru de olărie. În sfîrşit, o serie de fuzaiole (prîsnele de fus), greutăţi de război, un fus întreg, carbonizat, greutăţi de plasă şi chiar un fir carbonizat de cînepă atestă activităţi de prelucrare a lînii şi cînepei, de confecţionare a textilelor şi a plaselor împletite. Desigur, legat de aceste activităţi se dezvoltă şi cojocăritul. Pe lîngă nenumăratele străpungătoare şi chiar ace de os, apar şi garnituri din os pentru pungi de piele.

Descoperirile de la Capidava ne dau şi o serie de informaţii cu privire la agricultură şi la creşterea vitelor. Astfel, pe lîngă grîu, orz şi secară, se cultivau bobul şi cînepa. Între animale predominau bovinele. Oasele găsite se împart după frecvenţă în oase de bovine, de oi, capre şi de porci. Oasele de cal sînt foarte rare. De asemenea cele de cîine sau de pisică.

Dintre toate însă, producţia de ceramică rămîne cea mai binecunoscută şi cea mai bogată. În ceramica de bucătărie apar o serie de forme noi: borcane cu toartă în formă de proeminenţă perforată, urcioare, străchini, copăiţe şi în sfîrşit căldări de lut, care încep să fie confecţionate local din pastă şi sînt decorate cu motive asemănătoare celor care se întîlnesc la borcane.

Olăria smălţuită cunoaşte şi ea o mare varietate de forme. Se fac străchini, urcioare amforoidale cu decor pastilat, urcioare şi ulcele cu corp sferic şi picior evazat cu decor striat, şi ţinînd seama de descoperirea unui ciucur de urcior în formă de cap de cal, urcioare zoomorfe.

În sfîrşit, olăria de factură superioară (căni cu guler cilindric, urcioare treflate, urcioare mari amforoidale, cu două toarte), este foarte abundentă. Lucrată într-o manieră şi o pastă care indică localizarea la Dunăre, ea nu mai seamănă cu pasta bogată în mică din primul nivel.

Amforele sînt mai abundente, iar vechiul tip de amforă sferică cu toarte cilindrice, face loc tipului ovoid cu toarte late, supraînălțate. Frecvente în acest nivel sînt şi descoperirile de podoabe (aplice ajurate cu motivul inimii, catarame, inele de bronz cu placă gravată cu motivul pentagramei sau al vulturului), în general obiecte modeste, făcute din bronz şi destul de rudimentar prelucrate.

Mai rare sînt armele, mai ales săgeți de fier şi cuțite. Excepționale sînt însă trei descoperiri: un fier de plug de tipul plugului orizontal, o ramă de hîrleț din fier şi un otic, adică un instrument din fier pentru curățat brăzdarul.

Atît fierul de plug cît şi rama de hîrleț, sînt general răspîndite în lumea slavă şi bizantină. De altfel originea lor sudică, mediteraneană, este străveche. Dar fierul acesta de plug de tipul utilizat la plugurile cu talpa orizontală, este limitat la zonele greceşti ale Mediteranei orientale. În antichitate el nu a fost răspîndit pe teritoriul țării noastre. În locul lui era utilizat brăzdarul cu coadă, care se fixa pe un corman ad-hoc. Răspîndirea fierului de tip orizontal şi pe acest teritoriu, unde va rămîne în folosință în tot cursul epocii feudale, este un fenomen ce se încadrează în marele curent al influenței bizantine în statele feudale din centrul, sud-estul şi estul Europei.

Deşi unice, aceste descoperiri atestă un anumit grad de dezvoltare a agriculturii, care desigur nu putea să rămînă în afara dezvoltării economice generale, pe care o generaseră traficul dunărean şi circulația monetară. Fără a fi prea bogate, ele ajută totuşi la crearea unei imagini de viață care, oricît de schematică ar fi, este suficient de cuprinzătoare.

Aşezarea era o cetate primitivă şi cu fortificații slabe, dar situată într-o poziție foarte prielnică şi cu o garnizoană numeroasă. Locuitorii ei, organizați după o schemă simetrică destul de stringentă, îşi aveau numai locuințele în cetate, gospodăriile fiind undeva în afară, unele din ele poate chiar în baltă. Viața lor, care se scurgea mai mult la cîmp, cu turmele la păscut, pe Dunăre la pescuit, sau de strajă, se petrecea de data aceasta şi în ateliere sau la tarabe sau poate chiar pe vasele ce vor fi asigurat pe Dunăre traficul mărunt între navele mari bizantine şi aşezările de pe mal.

Aspectul oamenilor, tot cu înfățişare hirsută, îmbrăcați în piei şi țesături de lînă, nu se schimbase prea mult, în schimb ici şi colo lucea cîte o cataramă sau cîte o aplică şi se zăreau prăselele cuțitelor şi încuietoarele pungilor, din os lucrat. Sub aspectul modest al tuturor acestor obiecte de podoabă, ca şi în decorul rudimentar al vaselor, se străvede pe de o parte intenția de a decora, de a adăuga

o notă de frumusețe umilelor și sărăcăcioaselor obiecte de care se foloseau oamenii în viața de toate zilele, iar pe de alta și capacitatea lor de a crea, prin ordonarea și îmbinarea iscusită a unor elemente simple ca formă și ușor de realizat din punct de vedere tehnic. Este vorba negreșit în acest caz și de dotarea indivizilor, dar nu se poate lăsa de o parte aspectul străvechii tradiții de cultură și artă a localnicilor. Tot acest «lux» era fără îndoială precar, dar el însemna totuși o tendință de mai bine, de confort și civilizație.

Oricum, toate aceste detalii lasă impresia unei vieți intense, active, plină de mișcare și emulație — o viață provincială, e adevărat, trăită în forme destul de primitive, dar de o bogăție cum nu mai cunoscuse Dobrogea încă din epoca romană.

De altfel, alte știri atestă și ele aceeași viață bogată și intensă la sfîrșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea. Astfel, pe o vale învecinată Capidavei, Valea Mandaii, s-au putut identifica, pe o lungime de 6 km, peste 4 așezări.

Dar înflorirea aceasta de viață provincială bizantină a fost întreruptă de un alt eveniment războinic, probabil o expediție a uzilor, care a distrus din nou așezarea. Și astfel, populația a fost nevoită să se refugieze încă o dată, poate tot în baltă, luîndu-și cu ea și avutul mărunt.

Transdanubienii la Capidava. Peste scurtă vreme însă locuitorii au revenit la Capidava și postul de graniță a fost ocupat.

Viața noii așezări nu se deosebea nici de data aceasta de aceea a celor anterioare. Puține diferențe se pot surprinde și acelea mai ales în tehnica constructivă și în ceramică. Astfel, căptușeala bordeielor în acest nivel e din dulapi de stejari încheiați în cheutori romînești. Apare acum cuptorul de piatră, deasupra căruia, adesea, este amenajată tipsia pentru uscat grăunțe.

În sfîrșit, în afară de tipurile de olărie cunoscute din nivelurile anterioare, își face apariția un nou tip (urcioare și ulcele negre lustruite), lucrate cu roata cu turație rapidă și decorate cu caneluri orizontale.

Toate aceste elemente par să fie de origine transdanubiană, poate chiar carpatică, și atestă legături puternice între malul drept al Dunării și Cîmpia Romînă.

Sfîrșitul așezării. Viața provinciei în această vreme a epigonilor marii dinastii macedonene nu mai era însă cea de altădată. Granița nu mai era sigură și cînd o nouă expediție venită de peste Dunăre, după 1035, a distrus din nou așezarea, populația nu a mai revenit. Zbuciumată și plină de neprevăzut, viața așezării în perioada

începuturilor feudalismului durase aproape 200 de ani. Ea se confundă în bună măsură cu însuşi destinul istoric al malului Dunării, şi cu istoria civilizaţiei acestei zone.

După părăsirea aşezării feudale timpurii, pintenul stîncos de la Capidava nu a mai fost locuit. Tîrziu, la începutul epocii moderne, cînd Dobrogea a început să fie din nou atrasă în circuitul dezvoltării economice mondiale, a apărut lîngă ruinele vechii cetăţi un sat turcesc. Noii locuitori şi-au îngropat morţii pe tăpşanul cu ruine, au scos piatră şi cărămidă din zidurile demolate, pentru a face faţă puţinelor lor nevoi constructive, iar o parte a ruinelor au nivelat-o şi au transformat-o în « arman » — arie pentru treierat cu caii. În primele decenii ale secolului nostru, aşa cum s-a amintit, o carieră a atacat masivul de calcar al pintenului, pricinuind prăbuşirea şi distrugerea unei treimi din suprafaţa construită a străvechii aşezări. Apoi au sosit arheologii. Şi resturile deteriorate şi roase de vreme au renăscut spre o nouă viaţă.

În diferitele elemente de cultură materială ce intră în sinteza împlinită de destinul istoric al Capidavei, se disting două curente majore, unul autohton, dobrogean, căruia îi aparţin tradiţia construcţiei în piatră, ceramica striată, cea smălţuită şi cea decorată cu cuvertă roşie, — şi altul transdanubian, dar pe cît se pare tot de tradiţie locală, daco-romană, cu unele elemente de influenţă slavă, căruia îi aparţin tehnica construcţiei din elemente de lemn îmbinate, bordeiul ca formă de locuinţă, olăria canelată cu lustrul negru şi chiar cuptorul de piatră, care apare în zona carpatică şi subcarpatică încă înainte de venirea slavilor.

În această lumină, cu viaţa ei scurtă şi cu destinul ei furtunos, aşezarea de la Capidava capătă o valoare şi o semnificaţie deosebită pentru acel lung şi complex proces istoric cunoscut sub numele de formarea limbii şi poporului romîn. Şi dacă de pe acum se poate întrevedea însemnătatea deosebită a zonei dunărene pentru acest proces şi rolul deosebit de important, de catalizator al unor sinteze şi vehiculator de forme pe care l-a jucat stăpînirea bizantină în această zonă, mai sînt încă multe probleme care-şi aşteaptă dezlegarea de la continuarea cercetărilor.

SCURTĂ BIBLIOGRAFIE

Albertini E.: L'empire romain

Barnea I.: Amforele feudale de la Dinogetia, în SCIV, V, 1954

Barnea I.: Byzance, Kiew et l'Orient sur le Bas-Danube du Xe au XIIe siècle, în « Nouvelles études d'histoire», Bucureşti, 1955

Deman Van: Methods of Determining the Date of Roman Concrete Monuments, in "Journal of the Arch, Inst, of Am.", XVI, 1912

Diaconu Petre: Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. X — XIII), în SCIV, 1956

Ferri Silvio: Arte romana sul Danubio, 1933

Florescu Gr.: Capidava în epoca migraţiilor, în « Revista istorică romînă », vol. XIV

Florescu Gr.: Monumentum epigraphicum ineditum, în vol. « În memoria lui V. Pîrvan», 1934

Florescu Gr., *Florescu R.* şi *Diaconu P.*: Capidava, monografie arheologică, vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958

Florescu R.: Note despre olăria smălţuită din sec. X — XI, în SCIA, 1956

Grecu Al.: Bulgarii în nordul Dunării în veacurile IX — X, în « Studii şi cercetări de istorie medie», I, 1950

* * * Istoria Romîniei, I, Comuna primitivă, Sclavagismul, Perioada de trecere la feudalism, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960

Klose Johannes: Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau, 1934

Patsch C.: Capidava, în RE, III

Pârvan V.: Descoperiri nouă în Scythia Minor

Pârvan V.: Cetatea Ulmetum, I

Pârvan V.: Getica

Pârvan V.: Începuturile vieţii romane la gurile Dunării

Piganiol A.: Histoire de Rome

Premerstein A. v.: Die Anfänge der Provinz Moesien, in „Jahreshefte des oester. archäologischen Inst". in Wien, I, 1898

Ranovici A. B.: Elenismul şi rolul său istoric, Editura de stat pentru literatură ştiinţifică, Bucureşti, 1953

Rappaport B.: Die Einfälle der Goten in das römische Reich bis auf Constantin, 1899

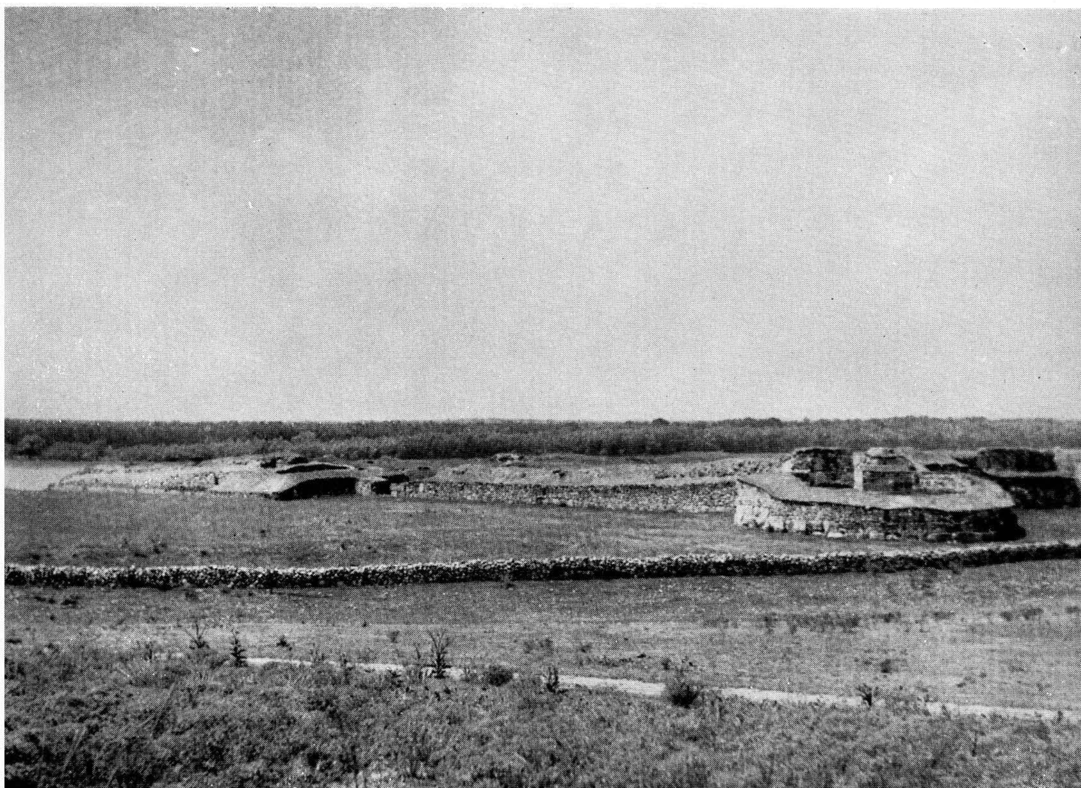
Samwer K.: Die Grenzpolizei des römischen Reiches, in „Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst", V, 1886

Vulpe R.: Histoire ancienne de la Dobroudja, Bucureşti, 1938

1. Vedere de ansamblu a laturii de nord-est

2. Vedere de ansamblu a laturii de sud-est

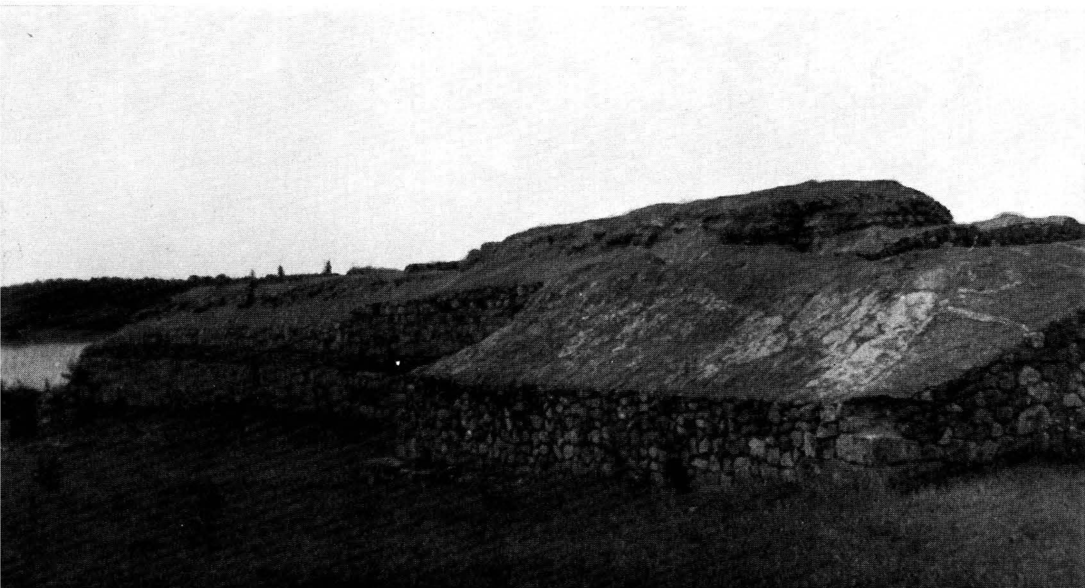

3. Turnul de poartă al castrului din sec. II, înglobat în turnul din secolul al IV-lea

4. Poarta mare a castrului din sec. IV

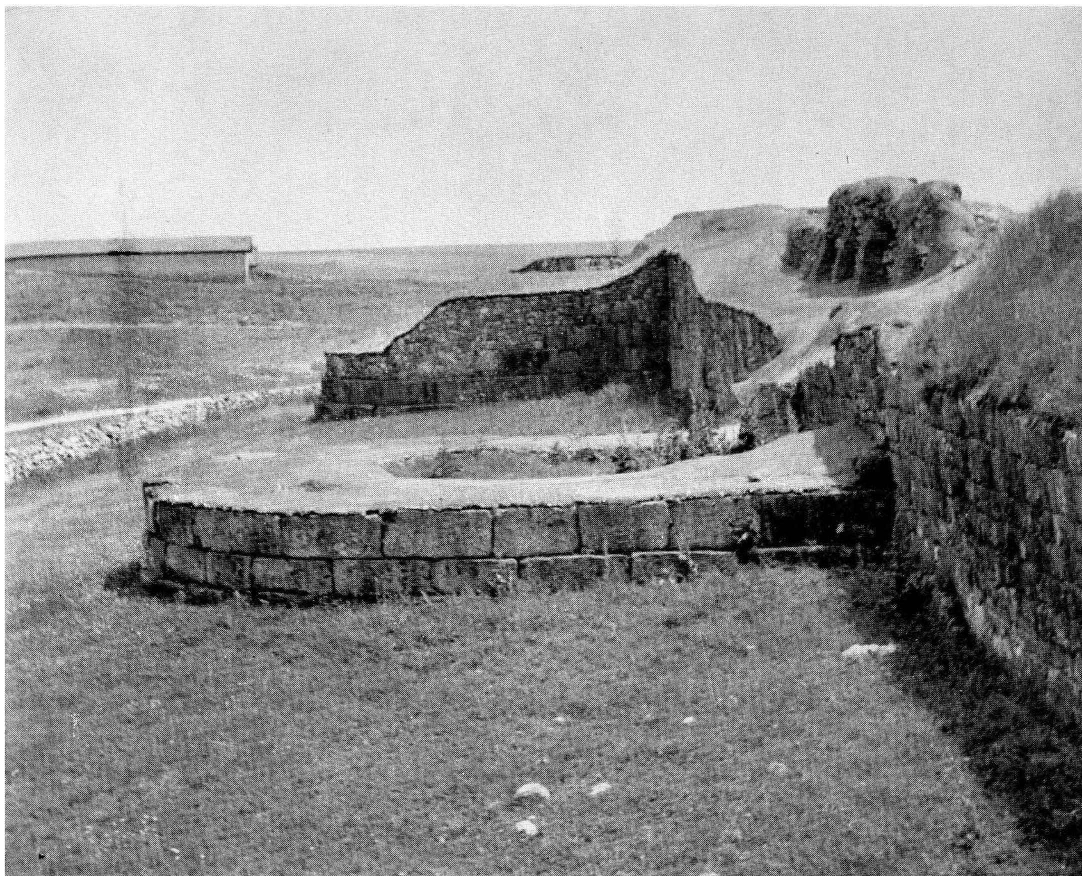
5. Turnul porţii mari din sec. IV, cu resturi din prima sa fază constructivă

6. Turnul din colțul de nord

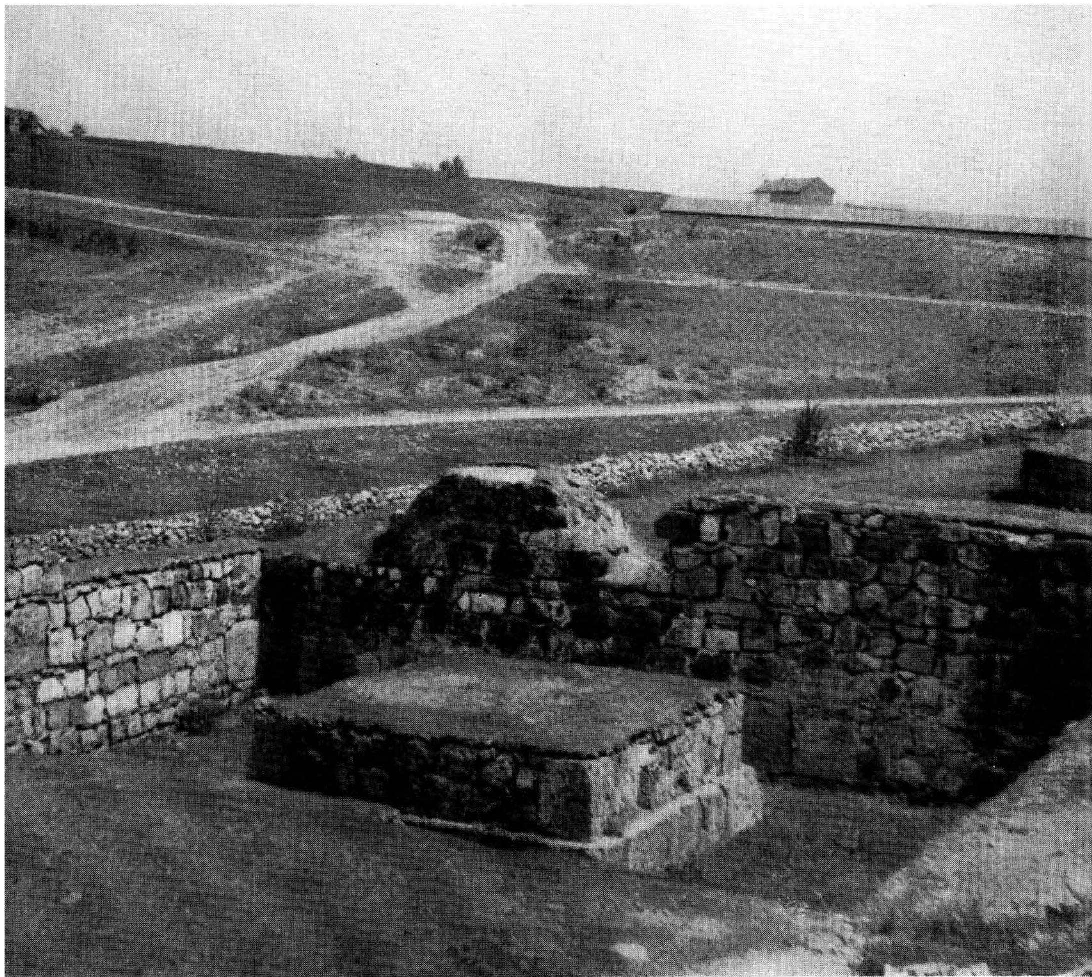
7. Turnul mic median de pe latura de nord-est și turnul din colțul de est

8. Curtină pe latura de nord-est și turnul din colțul de nord

9. Interiorul turnului central de pe latura de nord-vest

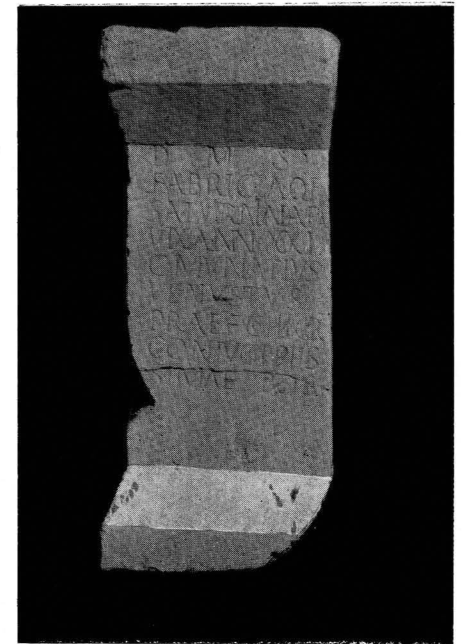
10. Interiorul turnului central de pe latura de nord-est

11. Interiorul sălii cu pilaştri din sec. IV

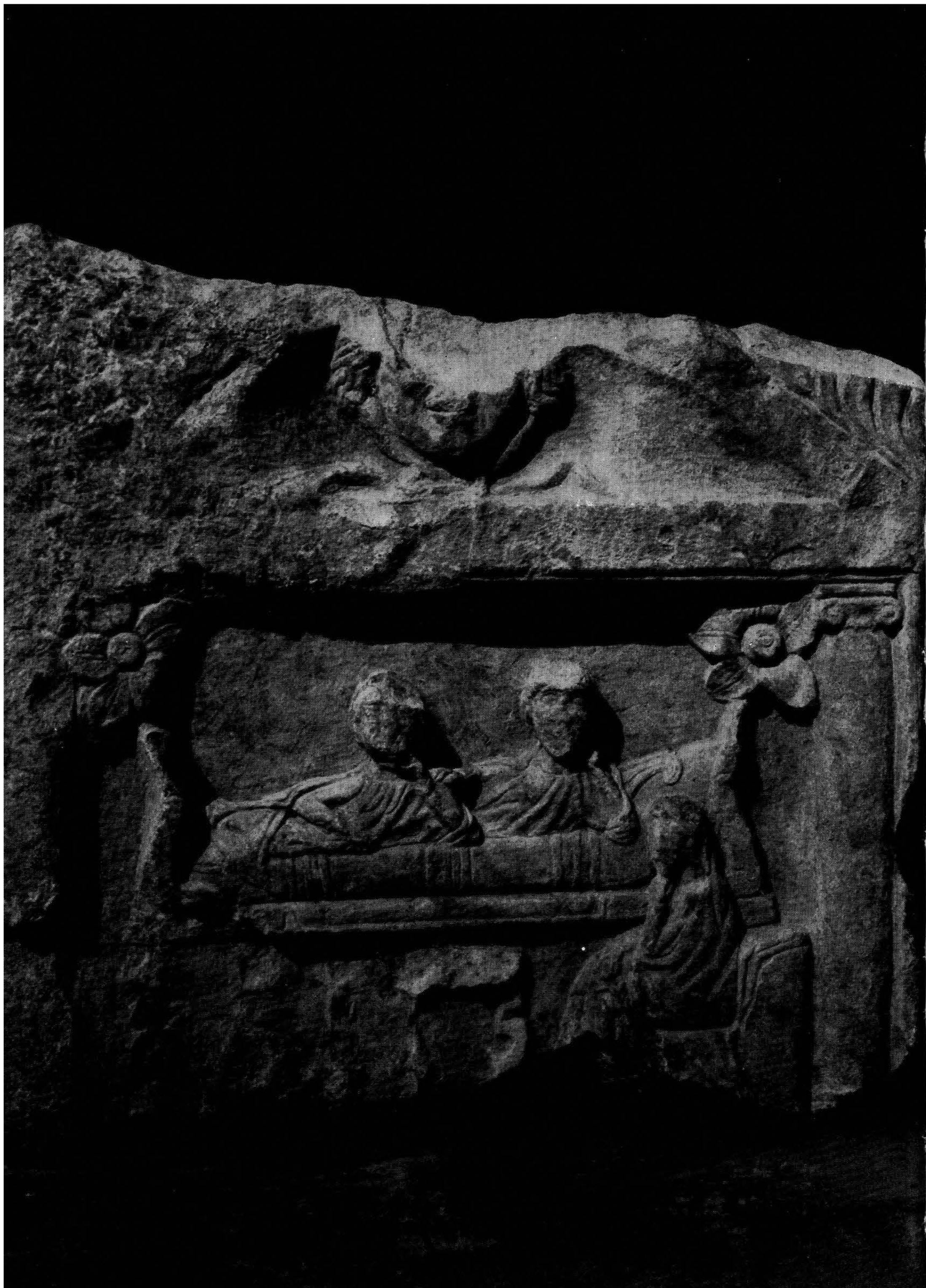
12. Inscripţia Cocceilor

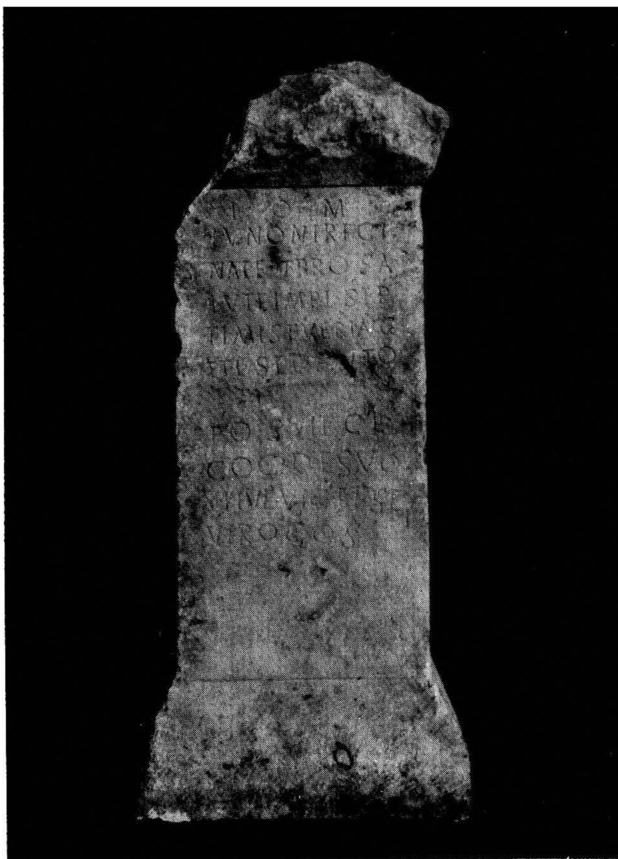
13. Inscripţia funerară a Fabriciei Saturnina

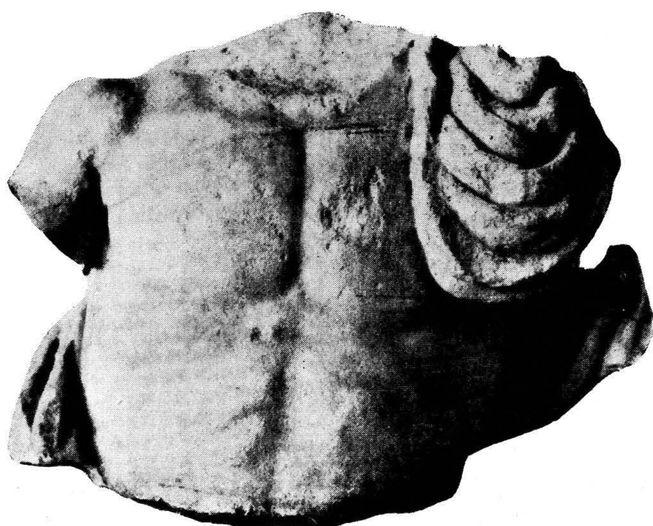
14. Ruinele bazilicii comandament

15. Fragment de stelă cu scenă de banchet funerar

16. Altar votiv

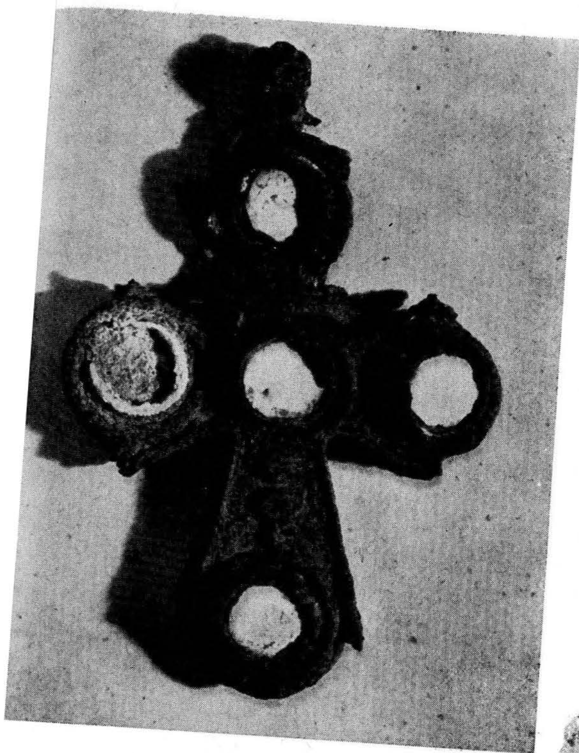
17. Fragment dintr-o statuie a lui Iupiter

18. Tipar pentru vase de « terra sigillata» și pozitivul lui recent, în ipsos

19. Fragment de basorelief reprezentînd un dac în fața unui trofeu

20. Cruce engolpion din sec. VI

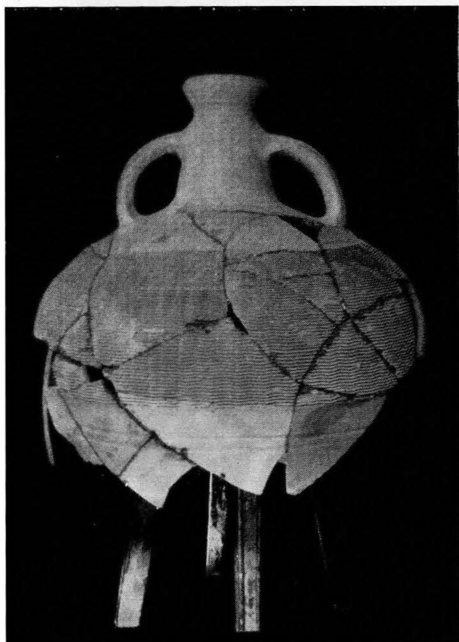

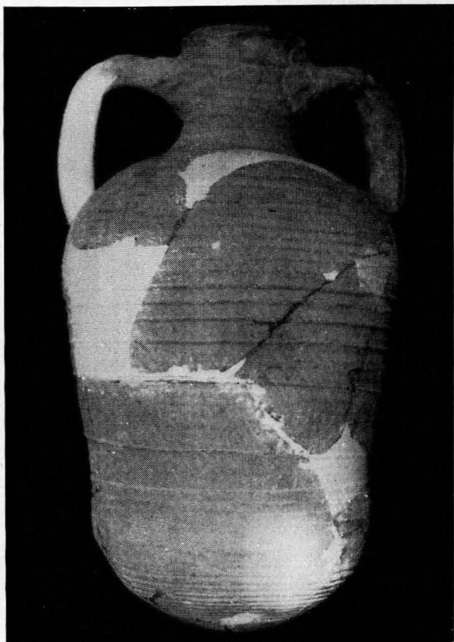
21. Fragment dintr-o statuie a Dianei

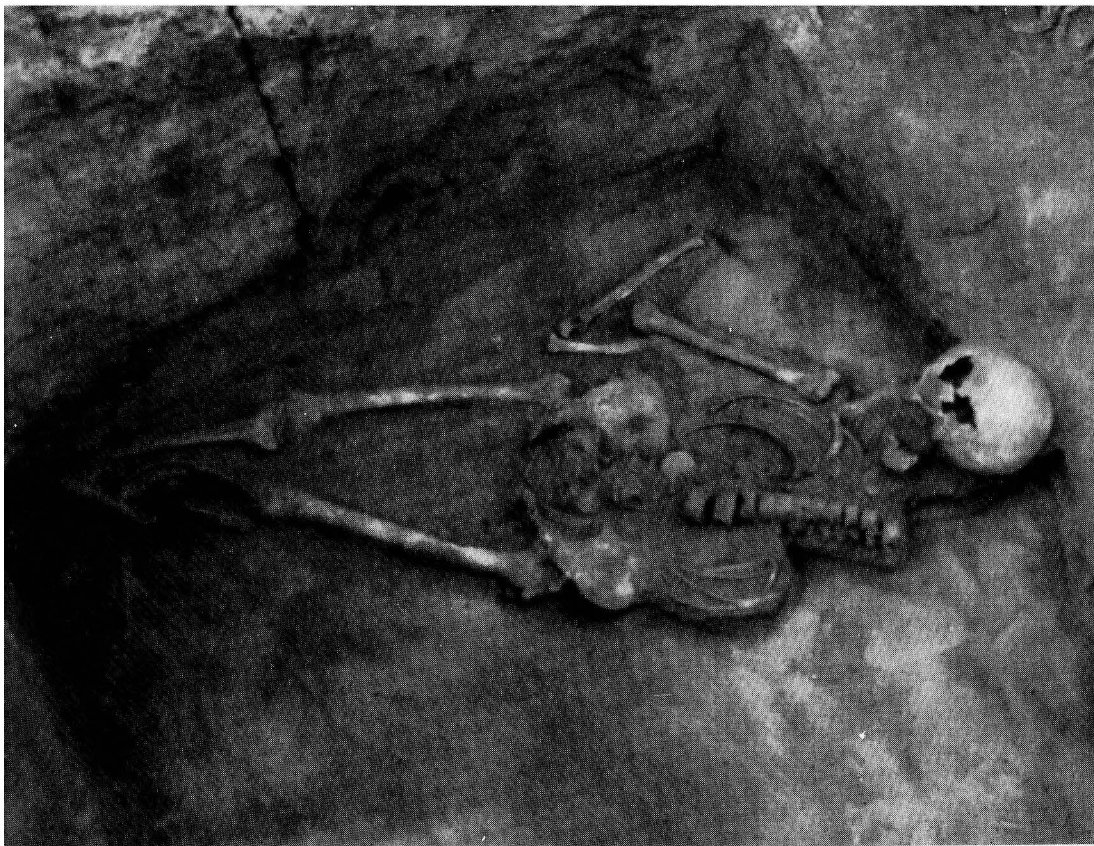
22. *a)* Vase mici din epoca romană

b) Amforă cu striuri din sec. VI

c) Amforă cu coaste din sec. VI

23. Mormînt de sclavă din sec. IV

24. Zidul de incintă al așezării din sec. X

25. Urmele șanțului cetății feudale timpurii în zidurile turnurilor cetății din sec. IV

26. Locuință din primul nivel feudal timpuriu cu vatră gropiță

27. Bordei din al doilea nivel feudal timpuriu

28. Bordei din al doilea nivel feudal timpuriu

29. Bordei din al treilea nivel feudal timpuriu

30. Bordei din al patrulea nivel feudal timpuriu

31. Resturile carbonizate ale pereţilor de lemn ai unui bordei din al patrulea nivel feudal timpuriu

32. Cuptor de pîine din așezarea feudală timpurie

33. Cuptor de pîine și pereții unei instalații de uscat grăunțe

34. Sobă de piatră din interiorul unui bordei

35. Sobă de piatră și groapă de bucate din interiorul unui bordei

36. Mormînt comun descoperit în fața zidurilor cetății

37. *a)* Cruce relicvar din așezarea feudală timpurie

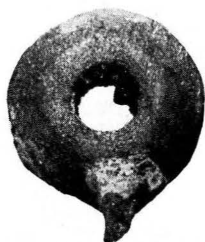
b) Căuș de lemn din așezarea feudală timpurie

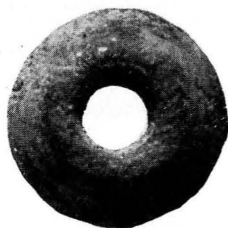

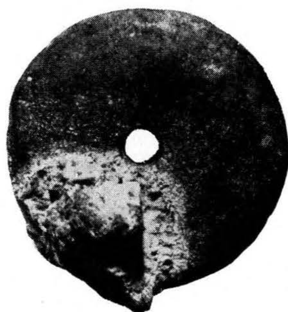

38. *a)* Fus carbonizat din așezarea feudală timpurie

b) Fuzaiole găsite împreună cu resturile carbonizate ale fusului

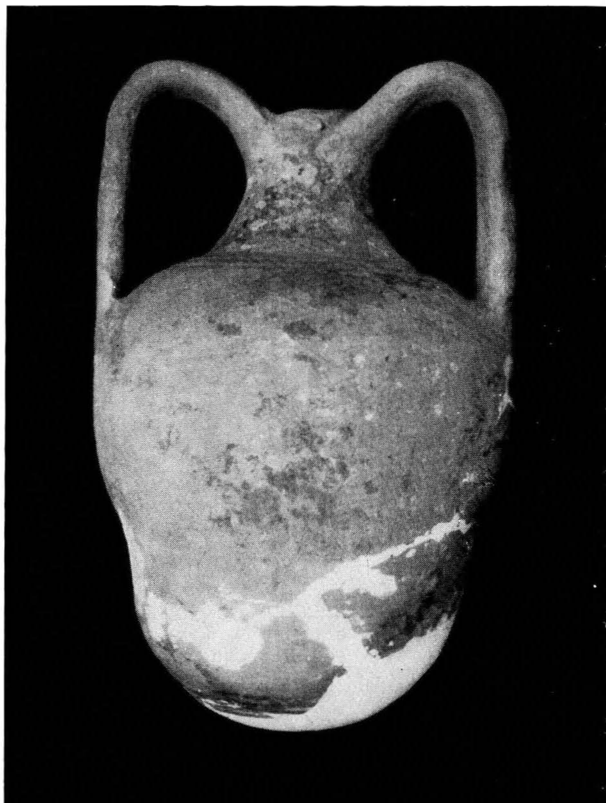

39. *a)* Ciucur de urcior smălţuit, în formă de cap de cal

b) Amforă feudală timpurie

40. Vase borcan, strachină şi cană din aşezarea feudală timpurie

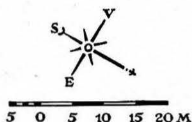

41. Monede descoperite la Capidava

Dunărea →

CAPIDAVA
PLAN GENERAL

nesăpat

Resturile castrului din sec. II

Resturile castrului din sec. IV

Resturile castelului din sec. VI

Șantul castelului din sec. VI

Bordee feudale timpurii

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Pe supracopertă:

În afara textului:

11. Interiorul sălii cu pilaştri din sec. IV
12. Inscripţia Cocceilor
13. Inscripţia funerară a Fabriciei Saturnina
14. Ruinele bazilicii comandament
15. Fragment de stelă cu scenă de banchet funerar
16. Altar votiv
17. Fragment dintr-o statuie a lui Iupiter
18. Tipar pentru vase de « terra sigillata» şi pozitivul lui recent, în ipsos
19. Fragment de basorelief reprezentînd un dac în faţa unui trofeu
20. Cruce engolpion din sec. VI
21. Fragment dintr-o statuie a Dianei
22. *a)* Vase mici din epoca romană
    b) Amforă cu striuri din sec. VI
    c) Amforă cu coaste din sec. VI
23. Mormînt de sclavă din sec. IV
24. Zidul de incintă al aşezării din sec. X
25. Urmele şanţului cetăţii feudale timpurii în zidurile turnurilor cetăţii din sec. IV
26. Locuinţă din primul nivel feudal timpuriu cu vatră gropiţă
27. Bordei din al doilea nivel feudal timpuriu
28. Bordei din al doilea nivel feudal timpuriu
29. Bordei din al treilea nivel feudal timpuriu
30. Bordei din al patrulea nivel feudal timpuriu
31. Resturile carbonizate ale pereţilor de lemn ai unui bordei din al patrulea nivel feudal timpuriu
32. Cuptor de pîine din aşezarea feudală timpurie
33. Cuptor de pîine şi pereţii unei instalaţii de uscat grăunţe
34. Sobă de piatră din interiorul unui bordei
35. Sobă de piatră şi groapă de bucate din interiorul unui bordei
36. Mormînt comun descoperit în faţa zidurilor cetăţii

37. *a)* Cruce relicvar din aşezarea feudală timpurie

b) Căuş de lemn din aşezarea feudală timpurie

38. *a)* Fus carbonizat din aşezarea feudală timpurie

b) Fuzaiole găsite împreună cu resturile carbonizate ale fusului

39. *a)* Ciucur de urcior smălţuit, în formă de cap de cal

b) Amforă feudală timpurie

40. Vase borcan, strachină şi cană din aşezarea feudală timpurie

41. Monede descoperite la Capidava

SUMAR

Redactor responsabil: VICTOR ADRIAN
Tehnoredactor: ION DUMITRU

Dat la cules 07.09.1964. Bun de tipar 07.01.1965. Apărut 1965. Tiraj 5.000 + 170. Hîrtie velină cretată de 120 g/m². Ft. 16/610 × 860. Coli ed. 4,42. Coli de tipar 4,5. Comanda 1965. A. nr. 11390. C. Z. pentru bibliotecile mari 72. C. Z. pentru bibliotecile mici 728.8

Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »
Calea Şerban Vodă 133, Bucureşti, R.P.R. Comanda nr. 1057

În colecţia
MONUMENTELE PATRIEI NOASTRE
au apărut :

Acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu
SARMIZEGETUSA
în versiunile:
romînă, rusă, franceză, germană

—

I. Barnea
GARVĂN-DINOGETIA

—

V. Canarache
TOMIS

—

O. Velescu
CASTELUL DE LA HUNEDOARA

—

R. Popa
MOGOŞOAIA

—

Al. Popa şi I. Berciu
CETATEA ALBA IULIA

—

Acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu
ULPIA TRAIANA

—

Acad. E. Condurachi
HISTRIA
în versiunile:
romînă, rusă, franceză, engleză, germană

—

C. Preda
CALLATIS
în versiunile:
romînă, rusă, franceză, germană

—

R. Popa
CETATEA NEAMŢULUI

—

Ana Maria Henegariu
CETATEA BRAN

—

Radu Heitel
MONUMENTELE MEDIEVALE DIN SEBEŞ-ALBA

—

M. Davidescu
MONUMENTE ISTORICE DIN OLTENIA

—

O. Velescu
CETĂŢI ŢĂRĂNEŞTI DIN TRANSILVANIA

MERIDIANE